

Promilleprogram i friomsorgen

Om deltakerne og deres erfaringer

Av Ragnar Kristoffersen

Forord

Den nye stortingsmeldingen om kriminalomsorgen forteller oss blant annet at kriminalomsorgen skal utvikle og gjennomføre programmer for domfelte, hvor siktemålet er å hjelpe den dømte til å ta ansvar for eget liv og avstå fra nye lovbrudd. Program for betinget dømte for promillekjøring er et eksempel på et slikt program, som har vært drevet som en prøveordning siden sommeren 1996. Programmet gjennomføres i fem fylkesenheter i Kriminalomsorg i frihet. Denne undersøkelsen presenterer i hovedsak resultatene fra en anonym spørreundersøkelsen og noen intervjuer av deltakere. Forhåpentlig kan rapporten være et bidrag til de diskusjoner og avklaringer som bør skje i en evaluering av prøveordningen og i arbeidet med å videreutvikle slike programmer i friomsorgen. Undersøkelsen har vært gjennomført med et visst samarbeid med de ansatte i de berørte friomsorgsenhetene. De fortjener en spesiell takk for den støtte og interesse som de har vist for det arbeidet jeg har gjort.

Ragnar Kristoffersen

Oslo, juni 1999.

Sammendrag

Denne rapporten omhandler et utvalg på 126 respondenter fra en spørreundersøkelse rettet til promilledømte personer, som deltar i en strafferettslig prøveordning med betinget dom på promilleprogram, hvor alternativet ellers ville vært ubetinget fengsel. I tillegg inneholder rapporten noen intervjuer av deltakere. Programmet består av 20 til 30 timers undervisning og tilsyn av friomsorgen, normalt i ett år. I tillegg skal deltakerne henvises til individuell undersøkelse for alkoholproblemer, med muligheter for behandling dersom behovet er der og deltakeren samtykker. Det er en del påviselige forskjeller mellom deltakerne, også mellom fylkene som gjennomfører prøveordningen. Ut fra et strafferettslig hensyn til likebehandling av domfelte, er forskjellene muligens litt problematiske dersom ordningen med promilleprogram gjøres landsdekkende, samtidig som disse forskjellene i vesentlig grad vanskeliggjør en evaluering av tiltaket. Deltakernes tilbakemeldinger er generelt likevel veldig positive, men sammenlignet med ordinær soning, er programmet mer krevende. Det tyngste sjiktet av promillekjørere med store alkoholproblemer, flere promilledømmer og høy risiko for ny promillekjøring, er i mindre grad representert blant deltakerne, og det er også få ungdom med risikoatferd når det gjelder alkohol og trafikk. Det rapporterte alkoholforbruket etter gjennomført kurs, viser en vesentlig reduksjon sammenlignet med tida før programmet. Over halvparten av deltakerne sier også at de absolutt ikke vil kjøre med ny promille, og resten regner det som lite sannsynlig. Av 79 deltakere som per 20. mai 1999 hadde avsluttet programmet for mer enn ett år siden, er det registrert ny kjøring i påvirket tilstand hos seks personer. Materialet i denne undersøkelsen tyder også på at programmet har en del positive sidegevinst, som antakelig langt på vei er en følge av den relativt åpne rekrutteringen med et ønske om å gjøre noe for personer som også har andre hjelpebehov enn alkoholproblemer. Promillekjøring er svært ofte et symptom på en del andre problemer, hvor alkoholproblemet ikke nødvendigvis er det viktigste. Det ser ut til at programmet i noen grad fanger opp personer som trenger ulike former for støtte, og som er i ferd med å utvikle mer alvorlige problemer. I tillegg til, eller tilmed uavhengig av, eventuell reduksjon i fremtidig promillekjøring, er det derfor også sannsynlig at programmet kan ha en viss forebyggende virkning når det gjelder en del andre problemer enn alkoholmisbruk og promillekjøring. En del tilbakemeldinger fra deltakerne tyder i hvert fall på det. Samtidig er det flere indikasjoner på at en del av deltakerne allerede var inne i en ganske gunstig utvikling i tida før dommen, hvor programmet i noen tilfeller har virket forsterkende på denne, mens andre igjen kanskje ville klart seg uansett. Det målbare omfanget av trafikkulykker med personskade som følge av promillekjøring, er lite sammenlignet med det totale antall trafikkulykker med personskade, bare cirka fem prosent. Av denne og ovennevnte grunner et det et åpent spørsmål hvilken effekt programmet vil kunne ha på ulykkesfrekvensen knyttet til promillekjøring. For å styrke evalueringen av dette tiltaket og oppnå mer sikre resultater, ville det være en fordel om programmet kunne samle seg om en eller flere mer ensartete målgrupper, selv om dette uheldigvis vil kunne skje på bekostning av noen av de rapporterte, positive sidegevinstene av programmet. Det bør generelt bli klarere hvilke deler av programmet man tror skaper forandring hos den enkelte, nøyaktig hvilke tiltak som skal oppnå den ønskede forandringen, og under hvilke vilkår tiltakene blir anvendt (omfang, varighet og eventuelle avvik fra planlagte tiltak). Det ser derfor ut til å være et behov for at programmet i større grad, og på en mer målrettet måte, identifiserer og fokuserer på de ulike faktorene som utløser den uønskede promillekjøringen, og hva den enkelte kan gjøre selv for unngå ny promillekjøring. For å oppnå dette ser det ut til å være et klart behov for å utvikle innholdet i og metodene for gjennomføringen av både personundersøkelsene og de individuelle tilsynssamtalene. Sistnevnte burde være en egnet arena for øke nettopp det individuelle fokuset, som også deltakerne etterlyser.

Abstract

This report sum up the findings from some interviews and a questionnaire answered by 126 drink drivers in five counties in Norway. The drink drivers are sentenced to a conditional prison sentence if they participate in a programme run by the probation service. The programme includes 20-30 hours of teaching in groups, individual consultation and treatment for alcohol abuse (if needed) and individual counselling by a probation officer, the latter normally once a month for a year. The results are so far promising; both in reducing the participants reported alcohol consumption and likelihood of new drink driving. Six of 79 participants, who left the program more than a year ago, are registered with new drink driving. The participants are also grateful for the support and other secondary gains not inherent in the primary aims of the programme. To gain more certain results and to be able to evaluate the programme more properly, the programme would benefit from more uniform target groups, which unfortunately might be detrimental to some of the reported, secondary gains from the programme. The programme also needs to make more explicit the underlying theory or assumptions as to how they expect to effect individual change, the exact means by which this is achieved individually, and under what conditions. The programme would probably improve a lot if more focus on the individual factors that trigger the unwanted cases of drink driving, is achieved, and individual strategies as to what to do to avoid them, are more explicitly found out. It is recommended that this approach is mainly developed and applied within the context of the preceding social inquiries and the individual consultations with the probation officer during the programme. To achieve this, guidelines of methods and contents related to these individual talks, need to be developed and applied.

Innholdsfortegnelse

1. BAKGRUNN FOR UNDERSØKELSEN	7
1.1 Hva er promilleprogram?	7
1.2. Litt om utviklingen i promilledommer og promilleprogram	9
1.3 Formålet og mandatet for undersøkelsen	11
1.4 Gjennomføringen av spørreundersøkelsen	12
1.5 Rekruttering til programmet, belyst ved 25 personundersøkelser av friomsorgen.....	14
Østfold.....	14
Sør-Trøndelag.....	15
Buskerud.....	15
Nordland.....	16
Rogaland.....	16
1.6 Samlet inntrykk av utvalget av personundersøkelser	17
2. OM RESPONDENTENE I SPØRREUNDERSØKELSEN	19
2.1 Utvalget som inngår i spørreundersøkelsen	19
2.2. Kjønn, alder, sivilstatus og utdanning	20
2.3. Respondentenes situasjon i tida før dommen	21
2.3.1 Boforhold og virksomhet ved domstidspunktet	21
2.3.2 Måten kjøringen ble avdekket på og oppgitt promille ved siste dom.....	22
2.3.3 Hva utløste promillekjøringen?	23
2.4. Forholdet til rusmidler før programmet.....	26
2.4.1 Egenvurdering av alkoholproblem	26
2.4.2 Tidsrom for eventuelt alkoholproblem.....	27
2.4.3 Hyppighet og mengde alkoholinntak.....	27
2.4.4 Andel respondenter som tidligere har søkt hjelp eller behandling	28
2.5 Forholdet mellom alkohol og bilkjøring i tida før programmet	29
2.5.1 Førevane i tida før dommen	29
2.5.2 Selvrapportert omfang av tidligere promillekjøring.....	29
2.5.3 Holdning til promillekjøring i tida før dom på promilleprogram	32
2.5.4 Motivasjon og andre grunner til å gå inn i programmet	33
2.6. Oppsummering av noen sentrale kjennetegn ved respondentene.....	37
2.6.1 Generelt om deltakerne	37
2.6.2 Noen fylkesvise forskjeller.....	38
2.6.3 Litt om respondentene som ikke fullførte programmet	38
3. NOEN PERSONLIGE INTERVJUER AV DELTAKERE	40
3.1 Intervju av informant fra Nordland	40
Om deltakelsen i programmet	40
Om undervisningen	40
Om tilsynet og andre deler av programmet	40
Andre opplysninger.....	41
3.2 Intervju av informant fra Østfold	41
Om deltakelsen i programmet	41
Om undervisningen	41
Om tilsynet og andre deler av programmet	41
Andre opplysninger.....	41
3.3 Intervju av informant fra Rogaland.....	42
Om deltakelsen i programmet	42
Om undervisningen	42
Om tilsynet og andre deler av programmet	42
Andre opplysninger.....	42
3.4 Intervju av informant fra Buskerud	43
Om deltakelsen i programmet	43
Om undervisningen	43

Om tilsynet og andre deler av programmet	43
Andre opplysninger	43
3.5 Intervju av informant fra Sør-Trøndelag	44
Om deltakelsen i programmet	44
Om undervisningen	44
Om tilsynet og andre deler av programmet	44
Andre opplysninger	44
4. NOEN RESULTATER FRA SPØRREUNDERSØKELSEN	45
4.1 Om undervisningen	45
4.1.1 Helhetsinntrykket av undervisningen	45
4.1.2 Noen innvendinger til undervisningen	48
4.1.3 Noen forslag til forbedringer i undervisningen	49
4.2 Om behandlingsdelen	51
4.3 Alkoholforbruk før og etter kurs og behandling.....	51
4.3 Litt om tilsynet og friomsorgens rolle i programmet	53
4.4 Andre gevinster av programmet	54
4.4.1 Positive sidegevinster av programmet.....	54
4.4.2 Noen personlige erfaringer	56
4.5 Betydningen av utenforliggende variabler	57
4.6 Egenvurdert sannsynlighet for ny promillekjøring.....	58
4.7 Ny promillekjøring etter avsluttet program?	59
5. DRØFTING OG NOEN ANBEFALINGER	60
5.1 Kort drøfting av noen hovedtrekk fra undersøkelsen	60
5.2. Noen foreløpige anbefalinger	62
Litteratur	64

*Dette er veien å gå for 70 - 80 % av alle promilledømte
Deltaker fra Sør-Trøndelag*

1. BAKGRUNN FOR UNDERSØKELSEN

1.1 Hva er promilleprogram?

Promilleprogram er en strafferettslig prøveordning hjemlet i straffeloven § 53 nr.3, bokstav e. Ordningen er ment å være en alternativ reaksjon overfor personer som ellers ville blitt dømt til ubetinget fengselsstraff for kjøring med promille. Prøveperioden for ordningen ble først fastsatt til to år med virkning fra 28.6.96. Prøvetiden ble senere utvidet til 28. juni 2000. I prøveperioden gjennomføres programmet av kriminalomsorg i frihet (friomsorgen) i fylkene Østfold, Buskerud, Rogaland, Sør-Trøndelag og Nordland.

Promilleprogram reguleres primært av forskrift om promilleprogram fastsatt ved regjeringens resolusjon av 28. juni 1996. § 1 i forskriften fastsetter at programmet kan anvendes overfor "personer som er dømt for overtredelse av vegtrafikkloven § 31, jf § 22 første ledd, og som har et alkoholproblem".

I § 2 i forskriften heter det at "promilleprogrammene har som formål å motvirke promillekjøring, skape et tryggere trafikkmiljø og minske antall trafikkulykker." I følge § 4 i samme forskrift skal friomsorgen på oppdrag fra påtalemyndigheten utføre en personundersøkelse, som skal konkludere med hvorvidt den siktede er egnet eller uegnet for promilleprogram. Egnethetsvurderingen skal skje på vanlig måte som ved andre personundersøkelser, det vil si etter reglene i straffeprosesslovens kapittel 13 og Justisdepartementets rundskriv G-180/86. Forskriftens § 4 sier dette om innholdet i personundersøkelsen:

.. siktetes forhold til alkohol skal kartlegges for å klargjøre om vedkommende faller inn under målgruppen. Det må klargjøres i hvilken utstrekning siktede viser innsikt i sitt problem og er villig til å gjennomføre et promilleprogram. I tillegg må siktetes sosiale forhold og psykiske tilstand undersøkes. Det må søkes klarlagt om siktetes livssituasjon er tilstrekkelig stabil til at vedkommende kan gjennomføre en så krevende straff.

Det siste kravet i ovenstående sitat er en viktig del av vurderingen. I Justisdepartementets kommentar til § 4 i forskriften, er egnethetsvurderingen presisert på denne måten:

Ved vurderingen av egnethet skal det bl.a. legges vekt på om siktede har fast bopel, og om han går på skole eller har arbeid. (Rundskriv G-53/96, side 2).

Målgruppen for promilleprogram er ellers ikke nærmere avgrenset i forskriften, men Justisdepartementet sier følgende om hvem som kan rekrutteres til programmet:

Som hovedregel er ordningen bare aktuell for personer som dømmes for kjøring med promille over 1,5 eller gjentatt promillekjøring. Ordningen kan imidlertid også anvendes ved domfellelse for førstegangs kjøring med promille under 1,5 når det ellers ville blitt idømt en ubetinget fengselsstraff (side 1, samme sted).

På side 18 i Ot.prp. nr. 43 (1994-95), også gjengitt på side to i ovennevnte rundskriv, er vurderingen av deltakernes alkoholproblemer omtalt. Kravet om at deltakerne må ha et erkjent alkoholproblem er for eksempel lite kategorisk formulert:

Det bør normalt være en forutsetning at domfelte har et erkjent alkoholproblem. Og promilleprogrammene skal primært rette seg mot personer som medisinsk sett kan karakteriseres som alkoholmisbrukere. Men promilleprogram kan også være aktuelt for personer som har et mindre omfattende alkoholproblem. Det gjelder spesielt overfor personer som har et problematisk forhold til bilkjøring og alkohol. Gjentatt kjøring med promille og kjøring med høy promille kan derfor i seg selv være en indikator på et alkoholproblem i lovens forstand.

§ 5 i forskriften sier følgende om innholdet i programmet:

Innholdet skal bygges opp med tanke på å hindre at siktede i fremtiden kjører med promille, og fremme vedkommendes sosiale ansvarlighet. Målsettingen er å øke bevisstheten om egen atferd og konsekvensene av denne. Programmet skal tilføre kunnskaper om og synliggjøre mulige følger av kjøring med promille. I tillegg skal det understreke nødvendigheten av å ta ansvar for egne handlinger.

Formelt innebærer dom på promilleprogram at den dømte får en betinget dom på det vilkår at han står under tilsyn av kriminalomsorg i frihet, normalt for en periode av ett år. Under denne tida skal vedkommende møte til nærmere fastsatte tilsynssamtaler, og han skal få et behandlingstilbud og et undervisningstilbud. Med mindre det følger av domsvilkårene, er det ikke noe generelt krav om totalavhold i tilsynstiden, men det er et krav at vedkommende møter til undervisning og andre avtaler, og at han møter edru. Brudd på tilsynsvilkårene kan medføre ny sak og dom på ubetinget fengselsstraff.

Behandlingen i løpet av tilsynstiden skal stå i relasjon til alkoholmisbruket. Kontakten med behandlingsspersonell skal fungere som en "døråpner" til eventuell videre behandling for de som trenger det. Kontakten med behandlingsspersonell vil derfor være mer eller mindre omfattende, alt fra én konsultasjon/utredning til individuelle samtaler eller gruppeterapi i en viss tid, men ikke utover en måned. Undervisningen skal inneholde fra 20 - 30 timer "samtaleorientert" undervisning, fordelt på mellom to og tre måneder. Undervisningen kan gis individuelt eller i grupper, men det vanlige er at undervisningen skjer i grupper, som vil variere litt i størrelse. Normalt skal det ikke være over åtte personer i undervisningsgruppen. Vanligvis foregår undervisningen i form av 10-13 økter på to timer én kveld i uka. Undervisningen kan også ha vært gjennomført i form av heldagssamlinger, for eksempel i Svolvær, som i undersøkelsestidsrommet for spørreundersøkelsen hadde to undervisningsgrupper på to til tre personer som gjennomførte fire heldagssamlinger med seks timer undervisning hver gang.

Som det fremgår av ovenstående, åpner egnethetsvurderingen til friomsorgen for en del skjønn når det gjelder anbefaling av klienter til programmet. Det samme gjelder også den konkrete utformingen og gjennomføringen av programmet, som valg av sted og tidspunkt. Det vil derfor være en del forskjeller med hensyn til når i tilsynsperioden den dømte påbegynner de ulike delene av programmet. Friomsorgen velger også selv sine samarbeidspartnere utfra lokale forhold og tilgjengelige ressurspersoner, som er villig til å delta i behandlingen og i undervisningen i programmet. Undervisningen vil til en viss grad måtte tilpasses bidragsyternes ønsker og forutsetninger. Det konkrete innholdet i undervisningen vil derfor variere litt, både kvantitativt med hensyn til omfanget av hvilke problemer som blir belyst, og kvalitativt med hensyn til kvalifikasjonene til de som underviser og samtalegruppens størrelse og sammensetning.

Generelt vil undervisningen omhandle temaer som skadevirkninger av alkoholmisbruk, forholdet mellom alkoholbruk og trafikkatferd, holdninger til promillekjøring, lover og regler og konsekvenser av promillekjøring

for en selv og andre. Av aktuelle samarbeidspartnere i undervisningen finner vi folk fra politiet, biltilsynet, helsetjenesten, sosialtjenesten, rusmiddelomsorgen, forsikringsbransjen, samt trafikkofre og representanter fra frivillige organisasjoner som jobber med trafikksikkerhet. Tidligere promilledømte har også vært benyttet, blant annet i undervisningen i Nordland (Bodø).

Tilsynssamtalene vil også variere litt i omfang og innhold, avhengig av mulighetene og behovet for samtaler mellom tilsynsfører og klient og den personlige kontakten som oppnås mellom disse. I første delen av tilsynet vil det normalt være noe større behov for samtaler enn etter gjennomført undervisning og behandling. Det er et ønske å ha én tilsynssamtale hver måned, men for noen kan tidsintervallet mellom samtalene være fra to til tre måneder.

1.2. Litt om utviklingen i promilledommer og promilleprogram

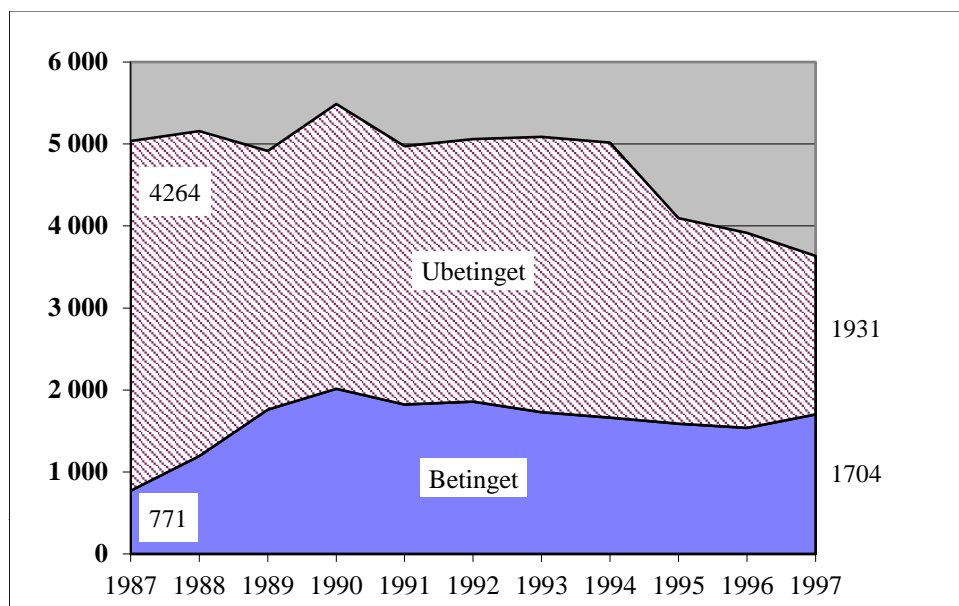
I de siste årene har antallet "rene" promilledommer ligget på litt over fire tusen reaksjoner.¹ Etter endringen i promillelovgivningen i 1988 økte antall betingede fengselsdommer fram til 1990, men deretter avtok disse gradvis fram til 1996. Fra om med 1995 går det samlede antallet promilledommer merkbart ned. Nedgangen skjer primært i form av en reduksjon i ubetingede dommer (se figur 1.2.). I 1996 øker antall betingede dommer igjen, og noe av økningen skyldes promilleprogram. For siste tilgjengelige år (1997) er andelen ubetingede og betingede promilledommer nesten like store. Totaltallet ubetingede dommer utgjorde 1931 i 1997, mot 1704 betingede dommer. Dersom promilleprogram blir en landsdekkende ordning, vil programmet trolig måtte rekruttere klienter fra et univers i denne størrelsesorden. På oppdrag fra departementet har jeg estimert at dersom ordningen med promilleprogram etableres i alle fylker, vil antallet promilledommer med promilleprogram kunne utgjøre et årlig antall på rundt 700.² Det er en del usikkerhet knyttet til estimatet, men dersom ordningen gjøres landsdekkende, er det meget sannsynlig at betingede dommer tallmessig vil overgå antall ubetingede dommer i nær framtid.

Siden ikrafttredelsen av prøveordningen med promilleprogram har det vært iverksatt 428 dommer på promilleprogram i alle prøvefylkene fram til og med mars 1999. Per 17. april hadde 250 personer avsluttet hele programmet i prøveperioden.

¹ Promillesaker i kombinasjon med forbrytelser er da holdt utenfor. For 1996 er det i kriminalstatistikken oppgitt 1396 kombinerte saker i tillegg til 4039 forseelsesreaksjoner på promille, totalt 5435 reaksjoner. Fra og med 1997 skjedde det en omlegging i rutinene til Statistisk sentralbyrå, som gjør at man ikke kan oppgi sammenlignbare tall for kombinerte saker. Byrået opplyser imidlertid at man på grunnlag av STRASAK-opplysninger regner med totalt 5636 avgjorte saker med promillekjøring i 1997. Én og samme person kan inngå i flere av sakene, slik at antallet personer det dreier seg om er lavere enn antall avgjorte saker. Det er for øvrig et nytt utviklingstrekk at flere rene promillesaker ser ut til å bli avgjort på annen måte enn ubetinget eller betinget fengselsstraff. Foreløpige tall fra Statistisk sentralbyrå viser at 618 saker ble avgjort med bare bot eller forelegg. Fem fikk faktisk samfunnstjeneste.

² Estimater baserte seg på antallet ubetingede promilledommer i 1997 og opplysninger fra fengslene om innsatte for promille, der fengslene mente at disse fylte nærmere angitte kriterier for å kunne komme i betraktning m.h.t. promilleprogram. Andelen som fylte kriteriene ble brukt som fordelingsnøkkel for å estimere andel potensielle dommer på promilleprogram på landsbasis.

Figur 1.2 Ubetingede og betingede promilledommer 1987 - 1997

Tabell 1.2.1 fordeler deltakernes kjønn og sted for gjennomføring av tilsynsprogrammet for de personer som i løpet av prøveperioden og fram til 17. april hadde fullført tilsyn med promilleprogram. 18 fikk fullføre programmet til tross for at frimsorgen hadde meldt brudd på særvilkår.³ 92 (27 %) av alle fullførte tilsyn fram til april, er gjennomført i Rogaland fylke.

	Mann	Kvinne	Sum
Bodø	27	3	30
Svolvær	7		7
Mo i Rana	8	4	12
Sum Nordland			49
Buskerud	27	1	28
Østfold	44	7	51
Stavanger	38	3	41
Haugesund	29	5	34
Sandnes	16	1	17
Sum Rogaland			92
Sør-Trøndelag	26	4	30
Sum	222	28	250

³ Normalt skal melding om brudd på vilkårene for å delta i programmet medføre omgjøring til ubetinget straff, men påtalemyndigheten eller retten kan velge å ikke gjøre dette.

Siden 1995 har også antall ubetingede promilledommer i Rogaland gått ned med 35 % fram til og med 1997, jfr. tabell 1.2.2. For Buskerud, Nordland, Sør-Trøndelag og Østfold er den tilsvarende reduksjonen på henholdsvis 20, 18, 13 og 8 % i forhold til nivået i 1995. Dersom vi ser alle prøvefylkene under ett, er den samlede reduksjonen i ubetingede dommer på 20 % i samme tidsrom.

	<i>Østfold</i>	<i>Buskerud</i>	<i>Rogaland</i>	<i>Sør-Trøndelag</i>	<i>Nordland</i>	<i>Sum</i>
1995	311	285	355	215	284	1450
1996	255	256	269	186	250	1216
1997	286	228	231	188	232	1165

Note: Gjelder "rene" promilledommer, dvs. ikke kombinerte saker. Kilde: Kriminalstatistikken.

1.3 Formålet og mandatet for undersøkelsen

Justisdepartementets kriminalomsorgsavdeling kontaktet Kriminalomsorgens utdanningscenter i 1997 med anmodning om bistand til en evaluering av prøveordningen med promilleprogram i friomsorgen. Ettersom ordningen pågår i fem geografisk spredte fylker, ville det være en ganske ressurskrevende oppgave å evaluere alle sider av gjennomføringen av et varierende programinnhold i fem fylker. En grundig evaluering av innholdet i et program som allerede hadde pågått en tid, og med lokale forskjeller i gjennomføringen, ville ideelt sett kreve nærgående og langvarige studier, for eksempel i form av intervjuer av alle aktørgrupper og observasjoner av programmet i de berørte friomsorgsenhetene. Det var imidlertid et ønske fra departementet at undersøkelsen kunne gjennomføres relativt raskt. Det ble derfor besluttet at man ville gjennomføre en anonym og frivillig spørreundersøkelse blant deltakerne i programmet i tidsrommet november 1997 til og med våren 1998. I tillegg var avtalen at spørreundersøkelsen kunne suppleres med noen frivillige oppfølgingsintervjuer av deltakere, hvor friomsorgen formidlet kontakten mellom forsker og informant. Av praktiske og ressursmessige årsaker var det hensiktsmessig å benytte friomsorgens ansatte som formidlere når det gjaldt å komme i kontakt med klientene. Samtidig var det viktig å sikre at deltakerne i programmet opplevde at de kunne besvare spørsmål så åpenhertig som mulig, uten å være bekymret for eventuelle konsekvenser for dem selv dersom respondenten lot seg identifisere av friomsorgen (se punkt 1.4).

I første omgang var man opptatt av å få belyst en del umiddelbare spørsmål om ordningen, som hvem som deltar i programmet og hvilke erfaringer de har gjort. Det ble i utgangspunktet ikke stilt spesielle krav til hva slags spørsmål man ønsket å få belyst. Departementet ønsket imidlertid at det ble gjennomført en tilbakefallsmåling av personer som har avsluttet tilsynsprogrammet. Departementet mottar for øvrig en del løpende informasjon om utviklingen i promilleprogram fra regelmessige møter med friomsorgen og fra de etablerte

rådgivningsgruppene som er nedsatt for å overvåke utviklingen i gjennomføringen av ordningen. Rådgivningsgruppene består av representanter fra samarbeidende instanser, som domstolene og politiet.

Denne rapporten gir primært informasjon om brukernes bakgrunn og "brukerperspektivet", brukernes erfaringer med programmet. Undersøkelsen gir i mindre grad grunnlag for en vurdering av det konkrete innholdet i de ulike programdelene og selve gjennomføringen av disse. Materialet avdekker imidlertid en del interessant informasjon om deltakerne, som peker på mulige forbedringer i programmet. Samtidig reiser materialet noen spørsmål og behov for avklaringer dersom programmet skal bli en landsdekkende ordning. Rapporten relaterer også promilleprogram til noen synspunkter fra promilleforskning og til annen programforskning innenfor kriminalomsorgen, hvor det i sistnevnte tilfelle ser ut til å utkrystallisere seg noen generelle, forskningsbaserte kriterier for programvirksomhet dersom disse skal ha best mulig forutsetninger for å lykkes. Ettersom promilleprogram også er en egen straffereaksjon, vil det imidlertid kunne oppstå konflikt mellom ideelle rehabiliteringshensyn i programmer og strafferettspleiens generelle krav til likhet og likebehandling.

1.4 Gjennomføringen av spørreundersøkelsen

Det ble avholdt møter med Justisdepartementet og representanter for de berørte friomsorgskontorene, hvor opplegget for selve spørreundersøkelsen ble drøftet. De ansatte i friomsorgen ble særlig invitert til å komme med forslag til spørsmål som burde bli belyst i undersøkelsen. De ansatte i friomsorgen leverte flere innspill til spørreundersøkelsen, kanskje særlig når det gjaldt spørsmål som kunne belyse eventuelle sidegevinster av programmet. Det er min oppfatning at de ansatte har tro på at programmet har flere positive sideeffekter utover dem som strengt tatt følger av primærmålsettingen om å redusere promillekjøring, og den gjennomførte spørreundersøkelsen og intervjuene gir også støtte til denne oppfatningen.

Spørreskjemaene ble utarbeidet med tanke på at de skulle kunne besvares av alle deltakere i fem prøvetrykker. Denne forutsetningen medførte at en del spørsmål måtte få en nokså generell form, som i noen grad ble kompensert ved mulighet for utfyllende kommentarer. Det var ellers en forutsetning at respondentene hadde fullført undervisningsdelen før de besvarte spørreskjemaet.

Forskjellige utkast til spørreskjema ble forelagt friomsorgskontorene og departementet, og de endelige spørreskjemaene ble godkjent av alle parter.

Selve utfyllingen av spørreskjemaet skjedde anonymt og frivillig. Deltakerne ble forespurt av en ansatt i friomsorgen om de ønsket å besvare spørreskjemaet. Det fulgte med en rettledning til spørreskjemaet, og deltakerne ble orientert om at de kunne kontakte friomsorgen eller meg dersom de hadde spørsmål om skjemaet eller undersøkelsen for øvrig. De ansatte var på forhånd kjent med spørsmålene i skjemaet, slik at de kunne besvare spørsmål fra deltakerne som gjaldt eventuelle tolkningsproblemer under utfylling.

Svarskjemaet ble etter utfylling lagt i ferdig adressert konvolutt, lukket av respondenten og sendt direkte til KRUS.

Tabell 1.4.1 viser fylkesvis fordeling av respondenter og hvor mange skjemaer som ble besvart under eller ved fullført tilsyn.

Tabell 1.4.1	Når besvart i forhold til tilsynsfase				
	<i>Under tilsyn</i>	<i>Avsluttet tilsyn</i>	<i>Brutt pga. svikt</i>	<i>Ubesvart</i>	<i>Sum</i>
Nordland	14	8		1	23
Sør-Trøndelag	11	6	1		18
Rogaland	41	3	3		47
Buskerud	22		2		24
Østfold	5	9			14
Sum	93	26	6	1	126

26 respondenter besvarte spørreskjemaet ved avsluttet tilsyn, det vil si etter å ha gjennomført alle deler av programmet. De som besvarte skjemaet ved endt tilsynstid, gjorde dette enten ved siste tilsynssamtale eller i eget hjemsted relativt kort tid etter at tilsynet ble avsluttet. De fleste besvarelsene er gjort i tida etter avsluttet undervisningsdel, jfr tabell 1.4.2. 53 respondenter besvarte spørreskjemaet etter at de i tillegg hadde fullført behandlingsdelen.

Tabell 1.4.2	Respondenter med fullført kurs og behandling				
	<i>Fullført kurs, ikke behandling</i>	<i>Fullført kurs og behandling</i>	<i>Ubesvart</i>	<i>Ikke fullført pga. svikt</i>	<i>Sum</i>
Nordland	13	10			23
Sør-Trøndelag	11	6		1	18
Rogaland	19	23	2	3	47
Buskerud	13	7	2	2	24
Østfold	6	7	1		14
Sum	62	53	5	6	126

Der det har gått en viss tid mellom utfylling av spørreskjemaet og tidspunktet for tiltaket det spørres om, kan dette ha påvirket respondentens vurdering av tiltaket, for eksempel undervisningsprogrammet. Forskjellen i tid mellom respondenter som relativt nylig hadde avsluttet undervisningen (62) til de som hadde avsluttet eller var i ferd med å avslutte tilsynet (26), overskrider likevel ikke mer enn cirka et halvt år. Tidsfaktoren har derfor trolig ikke hatt stor betydning når det gjelder inntrykket av undervisningsprogrammet.

Det ble også laget et spørreskjema for de som hadde avbrutt promilleprogrammet på grunn av brudd på vilkårene. En del ble også kontaktet av friomsorgen, men responsen her var som ventet ikke stor. Bare seks personer besvarte en slik henvendelse.

1.5 Rekruttering til programmet, belyst ved 25 personundersøkelser av friomsorgen

Det ble avtalt at alle de berørte friomsorgskontorene skulle sende fem anonymiserte personundersøkelser av godkjente deltakere fra hvert fylke, slik at jeg kunne danne meg et inntrykk av friomsorgens vurderinger når den anbefaler at den intervjuede bør få kunne delta i et promilleprogram. Friomsorgen ble bedt om å velge eksempler på kandidater som representerte eventuell bredde i rekrutteringen.

Nedenfor følger et konsentrat av 25 tilsendte personundersøkelser. Konsentratene er ikke ment som et referat av det som står i personundersøkelsen, og det gis bare en kort beskrivelse av den intervjuede. Hensikten er å få et inntrykk av rekrutteringen til programmet gjennom de vurderinger som kommer til uttrykk i personundersøkelsen. Egnethetsvurderingen står naturlig nok sentralt i personundersøkelsen. Generelle vurderinger om at personen har evnen til å gjennomføre programmet, gir imidlertid lite informasjon om individuelle grunner til at vedkommende bør få delta i programmet; det vil si grunner som fokuserer på personens forutsetninger og behov, og som knytter disse til konkrete muligheter og begrensninger i programmet. I konsentratet forsøker jeg å trekke fram andre begrunnelser enn den generelle egnetheten, i den grad det forekommer slike i anbefalingen på promilleprogram. Øvrig informasjon er tonet ned. Det siste innebærer selvsagt ingen påstand om at sistnevnte eller annen informasjon ikke kan ha hatt betydning for at vedkommende ble dømt til promilleprogram.

Østfold

1. Kvinne, ca. 35 år. Gift, med barn og ektefelle. Har hatt en vanskelig oppvekst med vold i hjemmet. Noe rusmisbruk i ungdommen. Har psykiske problemer og har misbrukt alkohol. En person som likevel "jobber aktivt med seg selv", og som virker oppriktig interessert i å gjøre noe med sine problemer. Går allerede i AA møter. I personundersøkerens vurdering heter det at "...en ubetinget reaksjon vil være en svært dårlig løsning for siktede. Med de ressurser hun har og det pågangsmot hun har vist til å løse sine problemer, vil hun klart nyttiggjøre seg en dom med promilleprogram."
2. Mann, utlending, litt over 40 år. Han blir vurdert som egnet for promilleprogram "selv om han ikke anses å ha et alkoholproblem i medisinsk forstand." Det står i vurderingen at hans problem er manglende kunnskap om lover og regler som gjelder på alkohol/trafikkområdet. Et "integrasjonsargument" brukes også som begrunnelse for å involvere ham i programmet (utlendingen vil dermed treffe nordmenn, lære seg bedre norsk, blir mindre isolert osv.).
3. Mann midt i 40 årene. Selvstendig næringsdrivende med et erkjent alkoholproblem. Han er ensom og litt sosialt isolert, men dette er likevel en ressurssterk kar, som har vært vant til å jobbe, klare seg selv og hjelpe andre. Begrunnelsen for anbefaling av promilleprogram ser ut til å være erkjent behov for hjelp til å komme ut av alkoholmisbruket.
4. Uføretrygdet mann, cirka 40 år. Tablett- og alkoholmisbruker med en del plager. Omtales som en positiv og ressurssterk person, som er samarbeidsvillig og åpen, og som ser lyst på livet. Ellers gis en meget utførlig biografi over helsemessige og sosiale forhold.
5. Ung, ugift, seksuelt misbrukt kvinne med store oppvekstproblemer og vold i hjemmet, samt tidligere stort alkoholmisbruk. Det er likevel litt uklart i hvilken grad hun fortsatt har et alkoholproblem under personundersøkelsen. Informant beskriver henne som "en jente med ressurser som virkelig prøver å få orden på livet sitt." Ellers kommer det fram at et fengselsopphold vil virke ødeleggende og at hun er inne i en gunstig utvikling med skolegang og motivasjon til å klare seg.

Sør-Trøndelag

1. Separert mann nærmere 40 år, med angst- og alkoholproblemer, men likevel en pliktoppfyllende kar med "stå på humør" og vilje til å ta ansvar. Dømt for promillekjøring flere ganger. Viktige velferdsgrunner, særlig omsorgsansvar for barn, taler for annen reaksjon enn fengsel. Han ser på promilleprogram som en mulighet til å komme i gang med å løse problemer. Han holder avtaler og virker ydmyk og veldig motivert.
2. Mann, 59 år, ikke straffet tidligere. Periodedranker med samlivsbelastninger på grunn av syk og pleietrengende samboer. Gir uttrykk for at han allerede har bestemt seg for totalavhold. Han "skammer seg" og har tatt konsekvensen av sine handlinger, og han viser til at han har avskiltet bilen og vil selge den. Siktede begrunner promilleprogram med samlivssituasjonen (pleiebehov) og egne fremtidige behov. Personundersøker "ser hans alkoholbruk i sammenheng med de belastninger han over tid har vært utsatt for."
3. Enslig mann, 44 år, én tidligere promilledom og med flere brutte samlivsforhold bak seg. Han har vanskelig økonomi og et stort alkoholproblem. Han er imidlertid svært behandlingsmotivert og ønsker sterkt å beholde jobb og kontakt med barn. Personundersøker viser til at han trolig ikke har tilstrekkelig innsikt i sitt alkoholproblem, og det konkluderes med at promilleprogram "vurderes å være nødvendig og nyttig for vedkommende".
4. Mann, femti år, med et langvarig, skjult alkoholproblem, men ingen tidligere promilledom. Er under sterkt press fra kone om å la være å drikke, og har allerede bestemt seg for å slutte. Han har vært avholdende i mange måneder da personundersøkelsen gjennomføres. "Han hadde angrende fått øynene opp for konsekvensene av sitt alkoholmisbruk," heter et i en uttalelse sitert i vurderingen. I personundersøkers vurdering heter det at han "synes oppriktig når han sier han angret", men "Han vil ha god nytte av fortsatt kontroll. Undervisningsdelen (..) vil gjøre han ytterligere bevisst på farene ved et fortsatt alkoholmisbruk og farene ved å kjøre påvirket tilstand."
5. Mann, 44 år, tidligere promilledømt. Har samlivsproblemer i ekteskapet, men er ellers velfungerende med god utdanning og fast jobb. "Han viser selverkjenning i forhold til sitt høye alkoholkonsum, noe som tegner godt for endring og endringsarbeid," sier personundersøker.

Buskerud

1. Ung skoleelev fra vanskelig hjem med vold og alkoholmisbruk. Han drikker seg full fra tid til annen, og har problemer med å stoppe når han drikker. Han omtales som en intelligent og arbeidsom fyr, og han får gode skussmål av informanter. Han angret promillekjøringen og ønsker å få kontroll over alkoholmisbruket. Han er veldig opptatt av at han snart skal bli far. Personundersøker konkluderer med at "det er viktig at han får en sjanse til å vise at han er i stand til å nå de målene han har satt seg (..). Et promilleprogram med vilkår knyttet til oppfølging og behandling vil kunne være et hensiktsmessig alternativ til ubetinget fengsel."
2. Tidligere promilledømt, middelaldrende, skilt mann. Den undersøkte er delvis ufør og oppgis å være noe ensom med nervøse plager, men han fungerer bra i arbeidet. Han betegner seg selv som periodedranker. Han har tidligere stått under tilsyn, og dette forløp den gang "svært greit". Ifølge personundersøker erkjenner han nå at han har et alkoholproblem, ".og er opptatt av å få gjort noe med dette slik at han i framtida bl.a. unngår nye promillekjøringer. I sammenheng med dette vil promilleprogram kunne være et viktig virkemiddel."
3. Tidligere promilledømt, gift pensjonist, som lever stabilt, men "synes å bruke alkohol for å roe nervene, og har således gjennom årene utviklet avhengighetsforhold. Dette ønsker han å gjøre noe med, og går nå på Antabus." I personundersøkers nærmere vurdering står det at: "(han) stiller seg positiv til promilleprogram, men mener samtidig at han både gjennom tidligere terapi og innleggelse i behandlingsinstitusjoner har fått med seg nødvendig informasjon som går på konsekvenser ved promillekjøring. Dette sammenfaller også med personundersøkers oppfatning." Den intervjuede vil ha behov for oppfølging, som han vil få gjennom tilsynet, "samtidig som man vil kunne arbeide for at han får nødvendig hjelp fra hjelpeapparatet for øvrig."
4. Mann midt i trettiårene, tidligere promilledømt og med erkjent alkoholproblem. Beskrives som en ressurssterk og samarbeidsvillig person, som virker motivert til å jobbe i forhold til sitt alkoholproblem, og som er skuffet og sint over sin egen promillekjøring. Det fremgår også at han har vært avholdende i to måneder fordi han har innsett at han må holde seg unna alkohol. Han er under sterkt sosialt press. Samboer har gitt han et ultimatum: Enten slutter han å drikke, eller så må han flytte.
5. Tidligere promilledømt femtiåring med et langvarig alkoholmisbruk bak seg, men som likevel har klart seg bra til tross for helseproblemer og økonomiske problemer. At han nå gir uttrykk for at han ønsker å gjøre noe med sitt alkoholmisbruk, er "noe personundersøker vektlegger sterkt i sin vurdering av egnethet for

promilleprogram". Det fremgår ellers at han tidligere har hatt lange perioder med totalavhold, og det siste halvåret har han praktisk talt vært alkoholfri.

Nordland

1. Tidligere promilledømt førtiåring, som går til behandling på sosialmedisinsk poliklinikk. Han sier han allerede har endret alkoholvaner som følge av behandlingen. Han har begynt i ny jobb fordi han vil redusere friheten til å bruke alkohol. Han har tatt konkrete skritt i retning av å gjøre noe med sitt alkoholmisbruk, og et sterkt ønske om å gjenopprette et brutt samliv, ser ut til å være en veldig viktig motivasjonsfaktor. Egnethet og motivasjon til å endre drikkevaner ser ut til å være det personundersøker vektlegger mest i sin anbefaling.
2. Arbeidsledig, enslig mor midt i trettiårene, noe isolert og med ansvar for tre mindreårige. Anmeldt for omsorgssvikt til barnevernet, som mener hun har alkoholproblemer, men barnevernssaken er ikke utredet. Hun er for en del år tilbake dømt for brudd på legemiddeloven. Hun innrømmer at hun har brukt både hasj og alkohol, men hun sier at hun ikke har et alkoholproblem. Personutredet konkluderer likevel med at det er "flere indikasjoner på at siktede har et rusproblem, og hun vil trolig kunne profittere på å gjennomgå et promilleprogram (..)." "Hun stiller seg ikke avvisende til å delta i et slikt opplegg dersom retten bestemmer det."
3. Den intervjuede er ikke tidligere promilledømt. Han er over seksti år. Han beskrives som syk og nærmest utslitt etter 40 år som yrkessjåfør. Hans kone oppgir at hans alkoholbruk bærer preg av et behov for å koble av fordi han er sliten. Det framgår at han drikker i helgene, særlig når kona er borte, og han er tatt med "mandagspromille" etter å ha drukket i helgen. Han får ellers de beste skussmål. Han erkjenner ikke selv at han har et alkoholproblem, men personutredet mener likevel at vilkårene for å delta i promilleprogram er til stede "både i forhold til høy promille og problematisk alkoholbruk. Han er selv motivert for å være med på promilleprogram (..)".
4. Ung, ustraffet skoleelev med tidligere tilpasningsproblemer på skolen, men flink til "å stå på". En informant karakteriserer promillekjøringen som en "miss" og er engstelig for at en dom på fengsel ville ødelegge mye for den siktede. Ungdommen bruker øl som annen ungdom, men det foreligger ikke noe etablert misbruk. Personundersøker konkluderer at den siktede er "i grenselandet for målgruppen til promilleprogram, men anbefales likevel å kunne få anledning til å delta."
5. En middelaldrende skipper med familieproblemer etter mange år i utenriksfart, og som drikker når han blir deprimert og tiltaksløs, men som ikke synes å ha noe stort alkoholproblem. Han har vist vilje til å forsøke å gjøre noe med familieproblemene gjennom kontakt med familierådgivning og psykiatri, og kona støtter han. Utover at siktede er interessert i programmet, vises det til at siktede ligger innenfor målgruppen.

Rogaland

1. Middelaldrende, tidligere straffet mann, med psykiske problemer og et langvarig alkoholmisbruk med skiftende intensitet i perioder. Han kommer selv fra et hjem hvor det ble misbrukt alkohol, og han ble mobbet på skolen. Han bor nå på et ettervernshjem, og han har klart å holde seg rusfri under oppholdet der. Personundersøker viser til at siktede erkjenner sitt alkoholproblem, og at han er motivert for promilleprogram.
2. Ustraffet kvinne midt i livet, tidligere gift med barn, nå samboer. Hun har liten utdanning og lav inntekt, og hun innrømmer at hun drikker for mye når hun først drikker. Hun ergrer seg veldig over promillekjøringen, og hun er engstelig for følgene. Etterforsker mener hun er midt i målgruppen for promilleprogram. Personundersøker konkluderer med at det ikke kan utelukkes at "siktede er i ferd med å utvikle både uhensiktsmessig drikkemønster og problemer med dette. Siktede synes likevel å være både motivert til å ha evne til å nyttiggjøre seg undervisningen (..)."
3. Mann med tre barn og problemer med jobben og ekteskapet fordi han både har psykiske problemer og et "drikkeproblem", men ikke et "alkoholproblem", ifølge han selv. Andre informanter avslører et alkoholforbruk som er ute av kontroll. Han vil delta i promilleprogram fordi det synes mer meningsfylt enn å sitte i fengsel, men ikke fordi han tror han vil få noe utbytte av kurset. Han har allerede fått sin lærepeng. Personundersøker konkluderer med at siktede undervurderer sitt alkoholproblem. Selv om utbyttet av programmet er noe usikkert, anbefaler hun promilleprogram fordi siktede vil det selv.
4. Tidligere straffet mann som har hatt lett for å misbruke alkohol når han fikk problemer, men som nå ser ut til å ha sluttet å drikke. Han går på AA-møter. Promilleprogrammet vil hjelpe han videre i prosessen, sier siktede, og samboer støtter han. Personundersøkers vurdering er at "tidligere reaksjoner ser ikke ut til å ha endret hans holdning og atferd i forhold til alkoholbruk og kjøring. Han virker motivert (..), men har vært

noe ustrukturert i oppfølging av avtaler hos oss. Dette gjør at det knyttes noe tvil mht. oppfølging iht. et eventuelt promilleprogram."

5. Tidligere promilledømt mann, som selv har mistet en bror i bilulykke på grunn av promillekjøring. Han er under sterkt press fra sin samboer, som vil bryte samlivet dersom han ikke slutter å drikke. Siktete innser derfor at totalavhold er eneste løsning for han. Han har ikke drukket siden promillekjøringen, og han har allerede fast kontakt med Rogaland A-senter. Personundersøker mener siktete er motivert og erkjenner sitt alkoholproblem. Han virker troverdig og bagatelliserer ikke situasjonen, men han vil trenge behandling over lang tid.

1.6 Samlet inntrykk av utvalget av personundersøkelser

Personundersøker skal vurdere siktetes forhold til alkohol og evne og vilje til å gjennomføre programmet. Det gjøres i alle eksemplene ovenfor, men det er en del forskjeller når det gjelder hva som blir vektlagt og hvor grundig alkoholproblemer og motivasjon blir vurdert. Som regel gis det gode og til dels utførlige beskrivelser av individualbiografi og sosiale og helsemessige forhold.

Det vanligste bildet som tegnes av den intervjuede er en slags "vellykket taper", en person som har opplevd en del vanskeligheter, men som likevel har vist vilje og evne til å klare seg. Man får inntrykk av at flere av de intervjuede har en del skjulte og ubearbeidede problemer, som enten utløser problematisk alkoholbruk eller som er en følge av misbruket. For enkelte ser det ut til at problemene kan – eller er i ferd med – å utvikle seg til mer alvorlige problemer. Det ser også ut til at personundersøker ofte vektlegger nettopp det siste i sin anbefaling på promilleprogram. På den annen side, er det også klare indikasjoner på at en del av deltakerne allerede er inne i en gunstig utvikling både med hensyn til selverkjennelse, alkoholmisbruk og andre problemer.

Den typiske representanten for de intervjuede er med andre ord beskrevet som en person det ikke er vanskelig å få sympati for, en person som normalt ikke har for store problemer, og som det går an å tro at det nytter å gjøre noe for fordi han selv vil noe, i hvert fall tilsynelatende.

Personundersøkelsen gir imidlertid i liten grad opplysninger om forhold som mer direkte berører forholdet mellom alkohol og trafikkatferd, for eksempel bakgrunnen for siste eller tidligere promillekjøring, generell holdning til promillekjøring, omfang av selvrapportert promillekjøring eller andre relevante opplysninger om forholdet mellom trafikkatferd og rusvaner. Noen vurdering av hva slags *fare* personen representerer, gjøres egentlig ikke. I anbefalingene er det liten grad av kobling mellom promillekjøringen som problem og viktigheten av å inkludere nettopp denne personen i hele eller bestemte deler av programmet fordi han/hun representerer en vurdert fare for promillekjøring, som man antar at programmet kan gjøre noe med. Verken rundskriv G-53/96, forskrift om promilleprogram eller regler om personundersøkelse i straffesaker krever en slik kobling eller begrunnelse i personundersøkelsen. Standardformularet som brukes i personundersøkelser inneholder heller ikke punkter som i særlig grad evner å fange opp disse aspektene. Formularet har i tillegg et

par standardspørsmål som bare er av betydning for en samfunnstjenestevurdering, men som er irrelevante i forhold til promilleprogram.⁴

At formularet ikke helt passer til formålet (vurdering i forhold til promilleprogram), kan muligens i noen grad forklare fraværet av noen av de vurderinger jeg savner i personundersøkelsene. Punktene i formularet medfører også forskjellige tilpasninger i utfyllingen av skjemaene, hvor ett og samme punkt enten fylles ut mer slavisk eller får et mer tilpasset innhold i forhold til relevans, eller forbigås eller fjernes fra formularet fordi personundersøker opplever det som irrelevant.

Som forventet, tilfredsstillende de intervjuede de mer objektive minstekravene til egnethet, det vil si en noenlunde ordnet livsførsel og ordnede boforhold. Utover dette sitter man igjen med et generelt inntrykk av at anbefalingene hviler på en varierende kombinasjon av

1. Ganske varierende alkoholproblemer, med ofte andre problemer i tillegg.
 2. En viss grad av (antatt eller uttalt) motivasjon og vilje til å klare seg.
 3. Personlige evner og ressurser i vid forstand.
 4. Et behov for hjelp, som ikke må være for stort, og
 5. Et mer eller mindre (ofte mindre) uttalt element av "fortjenestefullhet" i forhold til omtalte hjelpebehov.
- Noen eller flere av disse blir gjerne utslagsgivende for anbefalingen.

Den variabelen som varierer mest i beskrivelsene i utvalget, ser ut til å være graden av alkoholproblem. Her er det store, beskrevne forskjeller. Totalt sett antyder dette en ikke uvesentlig spredning i risikoprofil, en observasjon som også støttes av gjennomgangen i 2.4. Spredningen i antatt risikoprofil vil selvfølgelig også i noen grad kunne tilskrives omtalte ulikheter i andre forutsetninger (motivasjon, alder og evner), men mest avgjørende er antakelig forskjellen i grad av alkoholproblemer og andre alvorlige problemer, som medfører rusmisbruk. Et stort mindretall sliter åpenbart også med psykiske problemer.

Problemenes betydning for evnen til å gjennomføre programmet, blir i noen grad omtalt i personundersøkelsen, men problemenes betydning for evnen til å lære noe av programmet, er mer ufullstendig vurdert. Det er derfor ofte uklart hva – og på hvilken måte - man egentlig forventer at programmet skal bidra i forhold til de beskrevne problemene og mulighetene for ønsket atferdsendring. De intervjuede har svært forskjellige problemer, og det er store forskjeller i hva som utløste den siste promillekjøringen (se 2.3.3). Siden programmet består av minst tre forskjellige typer påvirkninger (tilsynssamtaler, undervisning og behandling), ville det ikke vært unaturlig at man for eksempel trakk fram én eller flere deler av programmet som spesielt relevant for vedkommendes problemer og muligheter for endring, men det gjøres i svært liten grad. Personundersøkelsene munner som regel ut i generelle konklusjoner, som "vedkommende vil kunne dra nytte av programmet". Det ser derfor ut til å være behov for en nærmere avklaring av kriteriene for hva som bør vurderes i personundersøkelsen, slik at det blir klarere hva programmet kan bidra med i forhold til personens forutsetninger og behov. Når det er gjort, bør man revidere skjemaet som brukes i undersøkelsene.

⁴ Sistnevnte gjelder punktene 12 og 13.

2. OM RESPONDENTENE I SPØRREUNDERSØKELSEN

Dette kapittelet presenterer en del bakgrunnsinformasjon om respondentene i spørreundersøkelsen. Med mindre annet er nevnt, viser tallene bare til deltakere som ikke hadde brutt vilkårene for programmet da spørreundersøkelsen ble gjennomført.

2.1 Utvalget som inngår i spørreundersøkelsen

Tabell 2.1.1 viser antallet respondenter fra den anonyme spørreundersøkelsen, sammenlignet med antallet aktuelle deltakere i det tidsrommet spørreundersøkelsen ble gjennomført, det vil si fra november 1997 til forsommeren 1998. 126 respondenter besvarte spørreskjemaet, herav seks som hadde avbrutt programmet på grunn av brudd på vilkårene. Antallet respondenter tilsvarer nesten 60 % av alle som deltok i programmet i tidsrommet for undersøkelsen. Resultatene fra undersøkelsen skulle dermed gi et noenlunde representativt bilde.

Tabell 2.1.1	Antall og andel respondenter per fylke i forhold til deltakere i programmet		
	Aktuelle	Besvarte	%
Rogaland	90	47 (3)	52
Nordland	33	23	70
Sør-Trøndelag	28	18 (1)	64
Østfold	27	14	52
Buskerud	34	24 (2)	71
SUM	212	126 (6)	59

Note: Tall i parentes angir antall respondenter som ikke fullførte programmet pga. brudd på vilkårene.

Resultatene må likevel tolkes med det forbehold at en større svarandel kunne ha medført noe forskjellige responser og vurderinger. Dette forbeholdet gjelder ikke minst tolkningen av tall for fylkesvise svarandeler, hvor tallgrunnlaget er enda lavere, samtidig som det er forskjeller mellom fylkene. De fylkesvise prosenttallene må derfor tolkes med forsiktighet.

Generelt er det sannsynlig at godt voksne, mer reflekterte, mindre belastede eller mer motiverte deltakere vil være noe mer villig til å delta i spørreundersøkelser enn for eksempel yngre, mindre reflekterte, mer belastede og mindre motiverte. Når det gjelder aldersfordelingen, viser imidlertid utvalget ingen forskjell fra tall for alle avsluttede tilsyn i programmet (jfr. 2.2, note 5). Det har også vært svært lite bryderi forbundet med å delta ettersom alle praktiske forhold utover selve utfyllingen av skjemaet ble administrert av personalet i friomsorgen,

samtidig som deltakerne fikk nødvendig veiledning, jfr. 1.4. Det er derfor ikke grunn til å tro at praktiske forhold har spilt noen stor rolle i å påvirke sammensetningen av utvalget som deltok i spørreundersøkelsen.

2.2. Kjønn, alder, sivilstatus og utdanning

Respondentene i spørreundersøkelsen er nesten bare menn. Bare 12 er kvinner.

Opplysning om alder mangler hos åtte personer. Alderen for de øvrige varierer fra 19 til 70 år, med få personer blant de unge og eldre. Bare fire er under 19 år. 14 er i tyveårene. Ni er over 60 år. Gjennomsnittsalderen er 43 år. Medianverdien for aldersfordelingen er 44, som betyr at det er like mange over som under denne alderen. Et klart flertall av deltakerne er likevel over 40 år. Tabell 2.2.1 viser at totalt 57 % av respondentene er 40 år eller eldre. Respondentene fra Rogaland viser størst spredning i alder, mens nærmere to tredjedeler eller mer av respondentene fra de andre fylkene er over 40 år. Av totalt 12 under 25 år, finner vi sju i Rogaland, tre i Nordland og én i henholdsvis Buskerud og Østfold. Den yngste av respondentene fra Sør-Trøndelag er 28 år.⁵

Nærmere halvparten (47 %) av deltakerne lever i etablerte parforhold. De øvrige bor alene, jfr. tabell 2.2.2.

Alder	Nordland	Sør-Trøndelag	Rogaland	Buskerud	Østfold	Total
Inntil 25	3		7	1	1	12
25 - 39	5	6	17	5	3	48
40 eller mer	15 (65)	10 (63)	17 (41)	15 (71)	7 (64)	64 (57)
Sum	23	16	41	21	11	112

Tall i parentes er fylkesvis andel i prosent.

	Antall	Prosent
Gift/sambo	56	46,7
Skilt/separert	25	20,8
Enslig	39	32,5
Total	120	100,0

⁵ Aldersfordelingen i respondentutvalget samsvarer for øvrig godt med departementets opplysninger om personer som hadde avsluttet tilsyn på promilleprogram senest 17. april 1999, til sammen 250 personer. Gjennomsnittsalderen ved avsluttet tilsyn og aldersmedianen blant disse viser nøyaktig samme verdier som for respondentene i spørreundersøkelsen. 60 % av de avsluttede tilsynene gjaldt personer over 40 år. Kjønnfordelingen er også lik: 11 % av fullførte tilsyn gjaldt kvinner.

Tabell 2.2.3 viser oppgitt utdanning hos respondentene, fordelt fylkesvis. Over en tredjedel (35 %) har ikke utdanning utover grunnskolenivå. 21 av 120 (18 %) oppgir at de har utdanning fra høyskole eller universitet, mens litt flere (25) forteller at de har annen, fortrinnsvis yrkesrettet utdanning utover grunnskole.

Tabell 2.2.3 Oppgitt utdanning blant respondentene, fordelt per fylke							
	<i>Ikke fullført grunnskole</i>	<i>Grunnskole</i>	<i>Videregående</i>	<i>Høyskole eller lign.</i>	<i>Universitet</i>	<i>Annet utover grunnskole</i>	<i>Sum</i>
Nordland		5	6	5	1	6	23
Sør-Trøndelag		5	4		2	6	17
Rogaland	2	10	18	5	3	6	44
Buskerud	1	12	2	1	2	4	22
Østfold		7	2	1	1	3	14
Sum	3	39	32	12	9	25	120

2.3. Respondentenes situasjon i tida før dommen

2.3.1 Boforhold og virksomhet ved domstidspunktet

Som forventet, er respondentene stort sett etablerte i stabile boforhold med regelmessig, om enn beskjeden, inntekt til livsopphold. 58 % eier egen bolig, og 28 % leier hus eller leilighet. 11 bodde hos familie. Fem av disse var yngre, uetablerte personer under 25 år. Tre personer over 40 år hadde en vanskelig boligsituasjon og bodde midlertidig hos venner eller bekjente.

Tabell 2.3.1 viser respondentenes virksomhet ved domstidspunktet. 48 % var enten i full jobb eller hadde deltidsarbeid. Nordland har den høyeste andelen trygdete personer, litt over 30 %. 13 % av respondentene var arbeidsløse, og Buskerud hadde den høyeste andelen av personer i denne gruppa (27 %).

Tabell 2.3.1	Respondentenes virksomhet ved tidspunkt for dom på promilleprogram, fordelt per fylke					
	<i>Nordland</i>	<i>Sør-Trøndelag</i>	<i>Rogaland</i>	<i>Buskerud</i>	<i>Østfold</i>	<i>Sum</i>
I full jobb	8	7	23	6	8	52
Deltidsarbeid	1		1	2	2	6
Arbeidsløs	1	3	6	6		16
Sykemeldt	1	1	3	1	2	8
Trygdet/attføring	7	5	7	5	1	25
I utdanning	1		2			3
Annet	4	1	2	2	1	10
Sum	23	17	44	22	14	120

2.3.2 Måten kjøringen ble avdekket på og oppgitt promille ved siste dom

De fleste forteller at anmeldelse fra andre var årsaken til at kjøringen ble avdekket.

55 av 120 hevder dette, jfr. tabell 2.3.2. Vi finner relativt sett flest anmeldelser i Nordland, 17 av 23. Vel en tredjedel (42) oppga at kjøringen ble avdekket gjennom påfallende atferd eller hendelse, det vil si unormal kjøremåte, kollisjon/påkjørsel eller utforkjøring. 48 % (57 av 120) oppga for øvrig at de ikke eller i liten grad opplevde at alkoholpåvirkningen hemmet deres ferdigheter som bilfører under kjøringen. Noen har antakelig tonet ned denne informasjonen om seg selv, og opplysningen sier uansett bare noe om hvordan de selv opplevde påvirkningen og lite om reelle kjøreferdigheter.

Opplysningene som respondentene gir om måten kjøringen ble avdekket på, avviker litt fra en tidligere undersøkelse av 1056 promilledømte, hvor det ble hevdet at 60 % av pågripelsene for promillekjøring skyldtes ulykke eller unormal trafikkatferd (Christensen & Fosser 1980). Forskjellen kan til dels skyldes at alvorlig ulykke utelukker promilleprogram.⁶

⁶ Noe av forklaringen på forskjellen kan også skyldes at politi og siktede har forskjellig oppfatning om hendelsesforløpet. Påstanden i Christensen & Fosser bygger på politiets opplysninger. Det er sannsynlig at promillekjørere i en del tilfeller undervurderer dette forholdet fordi de selv ikke alltid legger merke til det. Men på den annen side kan det heller ikke utelukkes at politiet overrapporterer såkalt unormal kjøreatferd i sine anmeldelser, enten for å styrke legitimiteten bak en pågrepelse, eller rett og slett fordi det forenkler politiforklaringen/anmeldelsen.

Tabell 2.3.2	Måte promillekjøringen ble avdekket på, jfr. siste dom					
	Nordland	Sør-Trøndelag	Rogaland	Buskerud	Østfold	Sum
Regulær kontroll			2	1	1	4
Tilfeldig kontroll		1	8	3	2	14
Stoppet pga kjøremåte		2	9	3	5	19
Kollisjon/påkjørsel	2	3	3	1	1	10
Utforkjøring	1	3	4	4	1	13
Anmeldelse	17	8	16	10	4	55
Vet ikke	2					2
Andre grunner	1		2			3
Sum	23	17	44	22	14	120

En promilleverdi over 1,5 eller gjentatt promillekjøring er hovedkravet for å komme med i programmet. Laveste oppgitte verdi blant alle respondentene er 0,56, og høyeste er 3,28. Gjennomsnittet for alle er 2. 13 av 105 respondenter som besvarte spørsmålet, faller under kravet om 1,5 i promille ved siste dom.⁷ Normalt burde disse 13 ha vært dømt for tidligere promillekjøring. Med forbehold om at de kan ha misforstått spørsmålet, hevder tvert imot fem av dem at de ikke er tidligere promilledømt.

2.3.3 Hva utløste promillekjøringen?

Forholdet til rusmidler i tida før programmet er omtalt i 2.4.

Respondentene fikk imidlertid spørsmål om å beskrive andre forhold enn alkoholproblemer, som de mente hadde betydning for at de valgte å kjøre bil påvirket. I tillegg til en del faste svaralternativer, var det adgang til å utdype svarene.

Grovt finner vi fire kategorier svar blant respondentene. En del krysser av for en kombinasjon av årsaker i de fire kategoriene, og vi finner også glidende overganger mellom dem.

1. De som i kombinasjon med beruselse hadde for alvorlige eller akutte problemer til at de klarte å reflektere over eller forhindre promillekjøringen.
2. De som peker på at handlingen hadde et preg av sterk affekt eller spontan innskytelse.
3. De som også peker på problemer eller situasjonelt betingede forhold, men som likevel innrømmer at handlingen hadde et element av overveielse.
4. De som mener at promillekjøringen skjedde etter en viss grad av overveielse, likegyldighet, vane eller for lite kunnskaper om alvoret.

⁷ 15 hvis vi regner med to av seks respondenter som ikke fullførte.

I første og dels tredje kategori finner vi 32 respondenter (27 % av 120) som mente at promillekjøringen hadde klar sammenheng med at de befant seg i en livskriselignende situasjon utløst av spesielle hendelser. 19 av dem hadde enten opplevd alvorlige samlivsbrudd eller hadde store samlivsvansker, sju hadde store problemer på jobben, åtte hadde opplevd dødsfall, selvmord eller alvorlig ulykke eller sykdom i familien, og to hadde opplevd store miljøendringer. 13 av de disse 32 mente også selv at de hadde psykiske problemer da promillekjøringen skjedde.

"Med en slik grad av beruselse sier det seg selv at det hele var lite overlagt eller i det hele tatt reflektert", sier en mann fra Nordland, men han peker også på at skilsmisse, tvangsflytting, vanskelige forhold på jobben og sønnens selvmord hadde klar betydning for det som skjedde.

"Promillekjøringen skjedde etter et selvmordsforsøk,» skriver en mann fra Sør-Trøndelag. Han hadde vært kreftsyk før promillekjøringen, han hadde hatt to slag og han var operert. Dagen før promillekjøringen døde en person som han hadde ansvar for, trolig som følge av selvmord. I tillegg hadde han store ekteskapsproblemer og stort arbeidspress.

Her er et eksempel på en uttalelse som viser en ikke uvanlig kombinasjon av første og andre kategori: «Jeg kom i en livssituasjon hvor jeg ble separert, og i sinne og frustrasjon drakk jeg alkohol og kjørte bil. Jeg har aldri før kjørt bil i beruset tilstand,» forteller en mann fra Rogaland.

Det er heller ikke vanskelig å forstå at man kan komme i ubalanse dersom man opplever dette: "Jeg hadde vært sykmeldt en stund," forteller en kvinne fra Rogaland. Da jeg kom tilbake på jobb, hadde noen fått mitt kontor og min jobb (..)"

For øvrig finner vi en ganske stor gruppe som passer godt til en viktig målgruppe for programmet, nemlig de som innrømmer at de handlet med et element av overveielse, likegyldighet til eller manglende kunnskaper om konsekvensene (kategori 4, dels kategori 3): 41 av 120 mente at de valgte å overse faren/tok sjansen, og 12 av dem oppga at de heller ikke regnet med å bli tatt. Totalt 28 regnet ikke med å bli tatt, og ni av disse var heller ikke tilstrekkelig oppmerksom på faren. Av totalt 27 som mente at de i for liten grad var oppmerksom på faren, var det fem som også oppga at bilkjøring er vanskelig å la være fordi det er en vane.

Respondentene i ovennevnte gruppe ser til å være godt tilpasset et påvirkningsprogram, hvor formidling av fakta, kunnskaper og holdninger gjennom undervisning er en sentral komponent. Det er imidlertid mer usikkert i hvilken grad undervisningsdelen i programmet vil kunne ha noen effekt overfor de som har mer alvorlige personlige problemer – eller er i ferd med å få det fordi de befinner seg i en livskriselignende situasjon, eller hvor promillekjøringen skyldes akutte vanskeligheter eller omstendigheter, som aktøren ikke mestret der og da, og hvor alkoholforbruket kanskje har spilt en mindre rolle for det som skjedde. De private tilsynssamtalene og eventuell behandling vil antakelig utgjøre en mer adekvat ramme for mulige tiltak overfor denne sammensatte gruppa.

Nedenfor er det gjengitt noen til dels originale uttalelser som viser noe av spredningen i forhold som utløste promillekjøringen. Her finner vi eksempler på spontane promillekjøringer utløst av sterk affekt ved opprivende hendelser, som krangler med familie eller kjæreste. Noen peker på akutt transportproblem som utløsende årsak.⁸ Andre vet ikke hvorfor de kjørte med promille, samtidig som noen gir inntrykk av at hendelsen er en stor overraskelse også for dem selv.

1. Var ikke bevisst hvorfor, husker ikke hvorfor jeg kjørte. (Nordland)⁹
2. Plutselig/uventet transportproblem som ikke lot seg løse. (Nordland)
3. Dagen derpå promille som jeg ikke visste om. (Nordland)
4. Jeg kjørte bare én gang med promille, og det er det dumme jeg har gjort. (Nordland)
5. Totalt utbrent og fysisk syk, var ikke bevisst hva jeg gjorde. (Nordland)
6. Jeg var sterkt imot promillekjøring, men av en eller annen grunn havnet jeg der selv. (Østfold)
7. Har bestandig vært imot. Når jeg blir for beruset, setter jeg ingen grenser og glemmer alt. (Østfold)
8. For dyrt med drosje! (Østfold)
9. Fikk ikke drosje fra hytta. Måtte ha legehjelp pga. brannskade og kutt. (Østfold)
10. Fikk ikke låst bildør. Ville ikke forlate bil ulåst. (Østfold)
11. Var sint! (Østfold)
12. Ble truet til å kjøre traktor (!) (Østfold)
13. Har vært psykisk ødelagt etter å ha blitt uskyldig dømt i 1992. (Sør-Trøndelag)
14. Kjørte fordi jeg måtte hjem. (Buskerud)
15. Hadde vært på sykehus og skulle sone. Fikk "blackout". (Buskerud)
16. Hadde hatt en opprivende krangel med min kone, som ville kaste meg ut. (Rogaland)
17. (..) Ekteskapet holdt på å sprekke. (Rogaland)
18. Jeg måtte ut en tur i sinne. Hadde kranglet med foreldre. (Rogaland)
19. Regnet ikke med at jeg hadde promille (dagen derpå). (Rogaland)
20. Jeg kranglet med ei dame. (Nordland)
21. Ble anmodet om å flytte bilen, som sperret for annen bil. Politi var til stede utenfor utested. (Rogaland)
22. Kan ikke forklare det. Jeg vet ikke at jeg kjørte bil. Tror det må være en sammenheng mellom (samtidig bruk av) alkohol og Seroxat. (Rogaland)
23. Det var 10 cm med nysnø, og jeg fikk lyst til å sladde litt.¹⁰ (Rogaland)

⁸ En del undersøkelser viser også at transportproblem blir nevnt som viktigste motiv til promillekjøring, se f.eks Nordisk Trafiksikkerhets Råd, rapport 56, 1991.

⁹ Andre respondenter gir lignende kommentarer, som "fikk blackout", var "bevisstløs". Som regel uløst av sterk ruspåvirkning alene eller plutselig sinnsbevegelse, eller en kombinasjon.

¹⁰ Respondenten fullførte ikke programmet.

2.4. Forholdet til rusmidler før programmet

2.4.1 Egenvurdering av alkoholproblem

Mange vil hevde at promilleverdier over 1,5 i seg selv er en indikator på et alkoholproblem. Respondentene i denne undersøkelsen er ikke like enige i dette. Respondentene ble spurt i hvilken grad de selv mente at de hadde et rusproblem da de fikk dom på promilleprogram. Prosentvis fordelte tall per fylke fremkommer av tabell 2.4.1. Nesten én av fire (29 personer) oppgir at de i betydelig grad hadde et alkoholproblem. Innslaget av personer som ikke mener at de hadde et alkoholproblem, er overraskende nok høyere: 28 % svarer "nei, eller ubetydelig" på det spørsmålet.

Totalt noe under halvparten (48 %) mener at de "i noen grad" hadde et alkoholproblem. Bare seks personer oppga at de hadde problemer med andre rusmidler enn alkohol.

Tabell 2.4.1	Oppgitt alkoholproblem ved dom, i prosent og antall av alle respondenter i hvert fylke			
	<i>I betydelig grad</i> % (N)	<i>I noen grad</i> % (N)	<i>Nei, eller ubetydelig</i> % (N)	<i>Sum</i> % (N)
Nordland	21,7 (5)	47,8 (11)	30,4 (7)	100 (23)
Sør-Trøndelag	47,1 (8)	41,2 (7)	11,8 (2)	100 (17)
Rogaland	20,5 (9)	40,9 (18)	38,6 (17)	100 (44)
Buskerud	22,7 (5)	59,1 (13)	18,2 (4)	100 (22)
Østfold	14,3 (2)	57,1 (8)	28,6 (4)	100 (14)
Sum	24,2 (29)	47,5 (57)	28,3 (34)	100 (120)

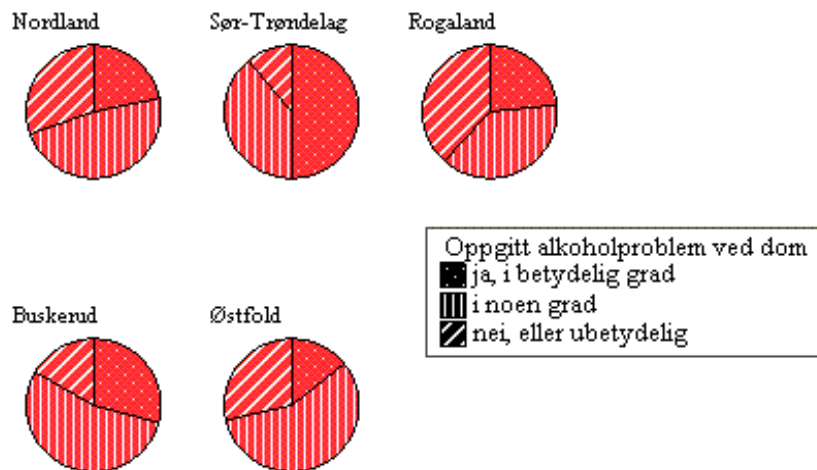
Selv om tallgrunnlaget er forskjellig, er de relative forskjellene mellom fylkene likevel påfallende. Mens nesten halvparten av respondentene fra Sør-Trøndelag oppgir at de i betydelig grad har et alkoholproblem, er den tilsvarende andelen i Østfold bare 14 %.

Hos de øvrige fylkene er den samme andelen litt i overkant av 20 %. Rogaland skiller seg også ut når det gjelder den motsatte enden av skalaen: 39 % svarer "nei, eller ubetydelig" på dette spørsmålet, mot bare 12 % i samme gruppe i Sør-Trøndelag. Forskjellene er såpass klare at det er sannsynlig at de avspeiler en reell forskjell i praksis når det gjelder vurderinger og beslutninger om betydningen av å ha et erkjent alkoholproblem for å kunne få promilleprogram som reaksjon. I følge friomsorgen i Sør-Trøndelag legger man vesentlig vekt på at deltakerne har et alkoholproblem, men det ser ikke ut til være tilfelle i samme grad i de andre fylkene.

Mindretallet som svarer "ja, betydelig" på grad av alkoholproblem representerer ganske sikkert en høyere risiko for ny promillekjøring. Antallet personer som mener at de ikke eller i ubetydelig grad har et alkoholproblem, representerer antakelig en tilsvarende lavere risiko for ny promillekjøring dersom egenvurderingen er riktig. I den grad alkoholproblemene til enkelte i sistnevnte gruppe er undervurdert eller underrapportert, vil det på den

annen side kunne svekke motivasjonen til å lære noe av programmet og gjøre noe med sitt alkoholforbruk, og på den måten øke faren for ny promillekjøring.

Figur 2.4 Grad av oppgitt alkoholproblem ved dom. Andeler per fylke

Selv om det nok er sannsynlig at enkelte undervurderer eller underrapporterer sitt eget alkoholproblem, er de fylkesvise forskjellene likevel såpass klare at det er sannsynlig at de også avspeiler en reell risikoforskjell mellom prøvefylkene når det gjelder deltakernes alkoholproblemer og fare for ny promillekjøring.

2.4.2 Tidsrom for eventuelt alkoholproblem

Tidsrommet for hvor lenge man mener at man har hatt et alkoholproblem, er også en indikator på graden av alkoholproblemer. For de som oppgir at de i noen eller betydelig grad hadde et alkoholproblem ved domstidspunktet, er den oppgitte varigheten av dette problemet svært forskjellig i hele respondentutvalget, fra fem måneder til 43 år. Relativt sett er det likevel flest respondenter fra Buskerud og Rogaland som mener at de har hatt et alkoholproblem i 10 år eller mer. 10 av 16 oppga at de hadde hatt et alkoholproblem i mer enn 10 år i Buskerud, og 14 av 25 sa det samme i Rogaland.

2.4.3 Hyppighet og mengde alkoholinntak

En tredje indikator på alkoholproblemer, er hyppigheten av alkoholinntak og mengden som inntas hver gang. Det oppgitte antallet ganger respondentene nøyte alkohol i tida før dommen tyder på at flertallet drakk ganske ofte, men et stor gruppe oppgir likevel en hyppighet som i liten grad antyder alkoholproblemer. 49 (42 %) av de som svarte (117), oppgir at de drakk alkohol bare én gang i uka eller sjeldnere. Som vi ser av tabell 2.4.3, er det godt samsvar mellom det rapporterte forbruket (hyppigheten) og egenvurderingen av i hvilken grad man har et alkoholproblem, hvilket styrker den generelle troverdigheten av egenvurderingen. Men ikke uventet, finner vi også noen personer som mest sannsynlig undervurderer sitt alkoholproblem blant dem som "i noen grad" har et alkoholproblem, nemlig de som oppgir at de bruker alkohol oppimot fem ganger i uka, totalt seks personer.

En forbrukshyppighet opptil tre ganger i uka, kan sikkert også være problematisk for enkelte, avhengig av antall enheter alkohol som inntas. Blant dem som mente at de i noen grad hadde et alkoholproblem, og som drakk to til tre ganger i uka, finner vi for eksempel ni personer med et gjennomsnittlig ukeinntak på over femten alkoholenheter.¹¹ Et forbruk i den størrelse kan tyde på større problemer med alkohol enn svarkategorien "i noen grad" gir inntrykk av.

Tabell 2.4.3	Oppgitt alkoholproblem ved dom og hyppighet i bruk av alkohol i tida før dommen. (N=117)			
	<i>I betydelig grad</i>	<i>I noen grad</i>	<i>Nei, eller ubetydelig</i>	<i>Sum</i>
Daglig/nesten	6			6
4-5 ganger i uka	8	6	2	16
2-3 ganger i uka	9	29	8	46
1 gang i uka	5	10	14	29
Sjeldnere		11	9	20
Sum	28	56	33	117

Det oppgitte forbruket av gjennomsnittlig antall alkoholenheter per uke varierer ellers mye, fra null til godt over 100. Av 85 personer som besvarte dette spørsmålet, var det 32 som mente at de i gjennomsnitt drakk færre enn 11 enheter per uke, og 18 av disse hadde heller ikke noe alkoholproblem ifølge dem selv. I motsatt ende finner vi 20 personer som oppga at de i gjennomsnitt forbrukte 30 enheter eller mer i uka. Det er med andre ord betydelige forskjeller i det oppgitte alkoholkonsumet i tida før dommen.

2.4.4 Andel respondenter som tidligere har søkt hjelp eller behandling

Med unntak av Buskerud, finner vi også et flertall i alle fylker av personer som ikke tidligere hadde søkt noen form for hjelp for alkoholproblemer, totalt 68 (57 %) av 120, jfr tabell 2.4.4. At Buskerud skiller seg litt ut, henger nok sammen med at andelen respondenter som oppga å ha hatt alkoholproblemer i lang tid, relativt sett også var høyest i dette fylket. Jo lengre tid man har hatt et alkoholproblem, jo mer sannsynlig er det at man har søkt hjelp for problemet. 33 av 52 som tidligere hadde søkt en eller annen form for hjelp, oppga at de hadde hatt opphold i behandlingsinstitusjon.

¹¹ En enhet er da definert som et stort glass vanlig øl, et glass vin eller fire cl dram.

Tabell 2.4.4.	Tidligere mottatt hjelp eller behandling for alkoholproblemer					
	<i>Nordland</i>	<i>Sør-Trøndelag</i>	<i>Rogaland</i>	<i>Buskerud</i>	<i>Østfold</i>	<i>Sum</i>
Behandlingsinstitusjon	6	4	10	9	4	33
Individuell behandling	3	3	4	1	1	12
Selvhjelpsgruppe			1	2		3
Operative inngrep	1				1	2
AKAN	1					1
Ikke aktuelt	12	10	28	10	8	68
Ubesvart			1			1
Sum	23	17	44	22	14	120

Note: For dem som oppgir flere tidligere hjelpeformer, er viktigste behandlingsform valgt.

2.5 Forholdet mellom alkohol og bilkjøring i tida før programmet

2.5.1 Førevane i tida før dommen

Førevane og egenrapportert atferd i forhold til alkohol og bilkjøring sier noe om risikoen deltakerne representerer med hensyn til ny promillekjøring. Av 116 som svarte, oppga 23 personer at de vanligvis kjørte bil sjeldnere enn hver fjortende dag i tida før den siste promilledommen. Et slikt kjøremønster innebærer selvfølgelig en mye lavere risiko for promillekjøring enn det store flertallet på 72 %, som oppga at de kjørte bil daglig eller flere dager i uka.

2.5.2 Selvrappertert omfang av tidligere promillekjøring

Deltakerne ble bedt om å oppgi tidligere promilledommer. Alle besvarte dette spørsmålet, hvilket styrker resultatet. En fylkesvis svarfordeling fremkommer av tabell 2.5.1.

Tabell 2.5.1	Oppgitt antall tidligere promilledommer					
	<i>Ingen</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3 – 5</i>	<i>Over 5</i>	<i>Sum</i>
Nordland	11	5	4	3		23
Sør-Trøndelag	8	3	3	2	1	17
Rogaland	23	14		7		44
Buskerud	4	3	5	6	4	22
Østfold	4	8	1		1	14
Sum	50	33	13	18	6	120

Enkelte kan ha oppgitt for lavt antall tidligere promilledommer, i så fall mest sannsynlig fordi de har husket feil med hensyn til det nøyaktige antallet. Det er likevel ikke grunn til å tro at det faktiske helhetsbildet er vesentlig forskjellig fra det som fremkommer her.

Gjentatt promillekjøring er et sentralt kriterium for å komme i betraktning i programmet. Det er derfor kanskje litt overraskende at en så vidt høy andel som 42 % (50 av 120) oppgir ingen tidligere promilledommer. Innslaget av personer som oppgir flere tidligere dommer er også lavt. 20 % (24 av 120) oppgir mer enn to tidligere promilledommer, og bare seks har over fem.

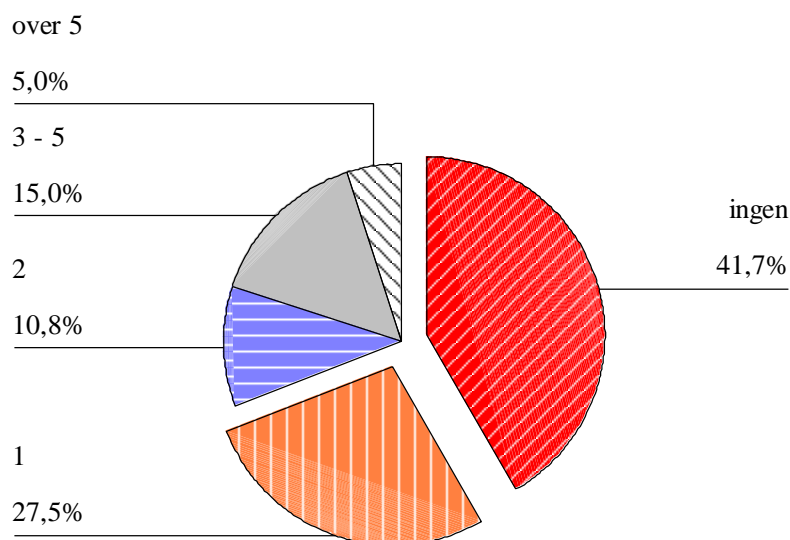
Respondentene fra Buskerud skiller seg ut med flest selvrapporterte tilbakefall. Bare fire av 22 oppgir ingen tidligere promilledom. Observasjonen kan tyde på at Buskerud legger vekt på kriteriet om gjentatt promille. På motsatt side finner vi at over halvparten av respondentene fra Rogaland oppgir ingen tidligere promilledom. Selv om vi tar forbehold om noen uriktige opplysninger og ulikt antall respondenter fra fylkene, er det rimelig å tro at disse forskjellene i noen grad avspeiler en forskjell mellom fylkene når det gjelder vektlegging av kriteriet om gjentatt promillekjøring i forhold til andre kriterier.

At innslaget av personer med flere tidligere promilledommer totalt sett er lavt, kan for en stor del skyldes at slike personer i mindre grad blir foreslått eller funnet egnet til promilleprogram. Det er generelt sannsynlig at evnen til å gjennomføre programmet synker med økende antall tidligere promilledommer. Mange tidligere promilledommer vil ofte bety større alkoholproblemer eller flere andre problemer.

På den annen side kan også disse tallene i noen grad avspeile en viss tilbakeholdenhet mot å rekruttere kandidater med dårlig prognose på grunn av flere tidligere dommer. Ettersom promilleprogram er en prøveordning, er det til en viss grad naturlig å være opptatt av suksess i programmet. Suksesskravet kan derfor, bevisst eller ubevisst, ha bidratt til å utelukke en del potensielle kandidater med flere tidligere dommer.

Drøyt halvparten, 66 av 120, oppgir at de ikke har tidligere erfaring med å sone fengselsstraff for promille. 54 oppgir med andre ord at de tidligere har sonet for promillekjøring, hvorav 17 mer enn to ganger.

Figur 2.5 Tidligere promilledommer, selvrappoert. N = 120

Tallene for oppgitt antall tidligere promilledommer (se illustrasjon figur 2.5) gir i hvert fall liten grunn til å hevde at promilleprogram i sin nåværende form i særlig grad retter seg mot residivister.¹²

Inntrykket forsterkes dersom vi ser på hvordan respondentene beskriver sin egen atferd i forhold til alkohol og bilkjøring i tida før dom på promilleprogram. Respondentene ble spurt om hvor ofte de tror de har kjørt med promille før dommen, uavhengig av om forholdet ble oppdaget eller ikke. Tabell 2.5.2 viser antallet som svarte på dette spørsmålet. Nesten alle (116) besvarte. Prosenttallene viser til andeler i hver svarkategori i hvert fylke.

Som forventet, svarer til sammen vel tre av fire at de "noen ganger" eller oftere har ført motorvogn påvirket. Det vil være en del individuelle forskjeller her med hensyn til hva "noen ganger" refererer til i antall.¹³

Det er imidlertid litt overraskende at totalt mer enn én av fire hevder de ikke tidligere har kjørt med promille. Selv om det ikke er noen grunn til å legge skjul på denne informasjonen, kan det ikke utelukkes at noen gir uriktige opplysninger. Men tabell 2.5.2 gir generelt ikke inntrykk av at deltakerne i promilleprogram representerer en høyrisikogruppe som har kjørt ofte eller som regel med promille. Bare nesten 16 % av respondentene i tabell 2.5.2 mener at en slik karakteristikk passer på dem.

På spørsmål om hvor mange som mente at de hadde kjørt med promille siste halvår før dommen, var det også 30 % (36) som svarte "ingen ganger". Litt flere, 45, anslår fra én oppimot fem ganger. 12 personer vet ikke eller

¹² For øvrig er det 38 personer som oppgir at de også er straffet for andre forhold enn promille, de fleste bare én gang.

¹³ For eksempel har en respondent som krysset av for alternativet "noen ganger", anmerket at dette riktignok skjedde for over 20 år siden.

unnlater å svare. Ytterst på skalaen finner vi en respondent fra Nordland, som oppgir cirka 150 tilfeller av promillekjøring.

Tabell 2.5.2		Tidligere ført motorvogn påvirket som de vet om. Antall og andel respondenter per fylke. (N = 116)					
		<i>Nei</i>	<i>Noen ganger</i>	<i>Ofte</i>	<i>Som regel</i>	<i>Én gang før</i>	<i>Sum</i>
Nordland	N	5	14	1		1	21
	%	23,8	66,7	4,8		4,8	100,0
Sør-Trøndelag	N	5	9	3			17
	%	29,4	52,9	17,6			100,0
Rogaland	N	14	25	5			44
	%	31,8	56,8	11,4			100,0
Buskerud	N		13	7			20
	%		65,0	35,0			100,0
Østfold	N	2	10	1	1		14
	%	14,3	71,4	7,1	7,1%		100,0
Alle fylker		26	71	17	1	1	116
	%	22,4	61,2	14,7	0,9	0,9	100,0

2.5.3 Holdning til promillekjøring i tida før dom på promilleprogram

Respondentene ble bedt om å karakterisere sin egen holdning til promillekjøring i tida før dommen. Spørsmålet kunne besvares med respondentenes egne ord. På grunnlag av svarene, eventuelt underbygget med andre opplysninger fra spørreskjemaet, har jeg tillatt meg å foreta en klassifisering av svarene. Klassifiseringen fremgår av tabell 2.5.3.

19 personer er ikke mulig å plassere fordi de svarer for uklart eller unnlater å svare. En stor gruppe ser ut til å passe godt innenfor det vi kunne kalle "sekundærmålgruppen" for programmet, det vil si personer som hadde et kunnskaps- eller holdningsproblem når det gjaldt promillekjøring.¹⁴ 46 av 120 gir uttrykk for at de hadde en likegyldig holdning, og sju mener de visste for lite om alvoret. En gruppe har jeg under noe tvil karakterisert som "til dels bevisste" fordi de langt på vei gir uttrykk for en adekvat holdning, men på en forbeholden måte eller med mindre troverdighet. To grupper skiller seg imidlertid ut:

På den ene siden finner vi et mindre antall på seks personer, som klart gir uttrykk for så store alkoholproblemer eller andre problemer, at de ikke hadde evnen til å reflektere over mulige konsekvenser av promillekjøringen. På motsatt side finner vi 14 personer som klart gir uttrykk for at de allerede hadde et meget bevisst standpunkt mot promillekjøring. Seks av disse mente heller ikke at de hadde et alkoholproblem da de fikk dom på promilleprogram. Tre av disse seks hevder også at de heller ikke drakk alkohol mer enn én gang i uka eller sjeldnere. Med forbehold om mulig erindringsforskyvning på grunnlag av inntreden i programmet, er funnet

¹⁴ Formelt er primærmålgruppen personer med et (normalt) erkjent alkoholproblem. Jeg viser til formuleringen på side 2 i rundskriv G-53/96, hvor programmets sekundærmålgruppe formuleres på denne måten i kommentaren til § 4 i forskriften: "Men promilleprogram kan også være aktuelt for personer som har et mindre omfattende alkoholproblem. Det gjelder spesielt overfor personer som har et problematisk forhold til alkohol og bilkjøring."

likevel litt pussig. Konsistensen i svarene deres styrker imidlertid troverdigheten. Klientene har muligens ikke vært helt ærlige med hensyn til sine forsetter med å gå inn i programmet. Alternativt kan personundersøker ha latt være å innhente eller undervurdert slik egeninformasjon, eller han/hun kan ha vurdert siktedes opplysninger annerledes enn siktede og mer eller mindre valgt å se bort ifra dem.¹⁵

Tabell 2.5.3 *Holdning til promillekjøring før dom på promilleprogram, klassifisert på grunnlag av åpne svar. N = 101*

	<i>Fortrengt, for store problemer</i>	<i>Uvitende om alvor</i>	<i>Likegyldig eller distansert</i>	<i>Til dels bevisst holdning</i>	<i>Klart imot</i>	<i>Uklart/ikke opplyst</i>	<i>Sum</i>
Nordland	2	1	4	10	2	4	23
Sør-Trøndelag		1	10	2	3	1	17
Rogaland	3	3	15	9	7	7	44
Buskerud	1	1	13	2	1	4	22
Østfold		1	4	5	1	3	14
Sum	6	7	46	28	14	19	120

2.5.4 Motivasjon og andre grunner til å gå inn i programmet

Respondentene ble bedt om å krysse av for det svaralternativ som best beskrev deres motivasjon da de gikk inn i programmet, jfr. ledetekst til kolonnene i tabell 2.5.4.

Det store flertallet, nesten 83 %, oppga at de var motivert til å endre rusatferd i forhold til bilkjøring. Resultatet er nokså overbevisende, men kanskje ikke så veldig overraskende ettersom en viss grad av motivasjon tross alt er et vilkår for å delta i programmet. Av den grunn vil antakelig de som er i tvil være mer tilbøyelige til å velge det svaralternativet som uttrykker det svakeste forbeholdet. 15 personer (cirka 13 %) uttrykker et forbehold om sin motivasjon, i den forstand at de var "litt interessert, men ikke helt motivert".

¹⁵ Som gjennomgangen av 25 personundersøkelser viser (se 1.6), savner disse en del bakgrunnsinformasjon knyttet til slike og andre riskikovurderinger av deltakerne. På den annen side finner vi også eksempler på at personundersøker trekker andre konklusjoner om vedkommendes problemer og mulig gevinst av programmet enn den intervjuede selv gir uttrykk for. Vurderingen støtter seg da gjerne til andre informasjoner, men i noen tilfeller kan det være litt uklart hvilke informasjoner vurderingen støtter seg til.

Tabell 2.5.4		Motivasjon til å endre rusatferd i forhold til bilkjøring ved inntreden i programmet			
<i>Fylke</i>	<i>Kjønn</i>	<i>Lite motivert, villig til å prøve</i>	<i>Litt interessert, ikke helt motivert</i>	<i>Motivert til å endre rusatferd</i>	<i>Sum</i>
Nordland	<i>Mann</i>		3	16	19
	<i>Kvinne</i>	1		3	4
	<i>Sum</i>	1	3	19	23
Sør-Trøndelag	<i>Mann</i>		1	15	16
	<i>Kvinne</i>			1	1
	<i>Sum</i>		1	16	17
Rogaland	<i>Mann</i>	1	5	34	40
	<i>Kvinne</i>		1	3	4
	<i>Sum</i>	1	6	37	44
Buskerud	<i>Mann</i>	2	3	16	21
	<i>Kvinne</i>			1	1
	<i>Sum</i>	2	3	17	22
Østfold	<i>Mann</i>	2	1	9	12
	<i>Kvinne</i>		1	1	2
	<i>Sum</i>	2	2	10	14
Alle fylker	<i>Mann</i>	5	13	90	108
	<i>Kvinne</i>	1	2	9	12
	<i>Totalt</i>	6	15	99	120
	<i>%</i>	5	12,5	82,5	100

Fem prosent, bare seks personer, svarte at de var "lite motivert, men (selvfølgelig) villig til å prøve". Ingen av de seks oppga at håp om å få hjelp med sitt alkoholproblem, var en viktig grunn til å delta i programmet, hvilket ikke er uventet for to av dem, som heller ikke mente at de hadde et alkoholproblem da de gikk inn i programmet. Derimot mente fire av disse seks at de var lei av å sone, og at dette hadde stor betydning for at de valgte å delta. Halvparten av disse seks pekte på at det å ikke miste kontakt med familie og unngå fravær fra jobben, var grunner som også hadde stor betydning for at de valgte å delta. Selv om motivasjonen var dårlig hos disse seks, mente likevel halvparten av dem at undervisningen var meget bra, og at de i stor grad har endret holdning til promillekjøring. Sannsynligheten for ny promillekjøring vurderer de også som "lite sannsynlig".

Selv om motivasjonen om å endre rusatferd i forhold til bilkjøring generelt ser ut til å ha vært høy, er det likevel mange andre, sterkt medvirkende motiver til å delta i programmet.¹⁶

¹⁶ Inntrykket forsterkes også av de personlige intervjuene som er gjennomført.

Nedenfor følger en oppsummering av andel respondenter som svarte at nevnte påstand hadde "stor betydning" for at de ønsket å delta i programmet:¹⁷

		<i>Stor betydning (N=120)</i>
•	Fengselsstraff hjelper ikke ¹⁸	40 %
	<i>Høyest fylkesandel: Buskerud</i>	<i>64 %</i>
	<i>Lavest fylkesandel: Sør-Trøndelag</i>	<i>24 %</i>
•	Unngår fravær på jobben	37 %
	<i>Høyest fylkesandel: Østfold</i>	<i>57 %</i>
	<i>Lavest fylkesandel: Sør-Trøndelag</i>	<i>12 %</i>
•	Friomsorgen overbeviste meg:	35 %
	<i>Høyest fylkesandel: Nordland</i> ¹⁹	<i>44 %</i>
	<i>Lavest fylkesandel: Buskerud</i>	<i>23 %</i>
•	Redd for å gjenta promillekjøring:	34 %
	<i>Høyest fylkesandel: Sør-Trøndelag</i>	<i>47 %</i>
	<i>Lavest fylkesandel: Rogaland</i>	<i>23 %</i>
•	Håp om å få hjelp med alkoholproblem:	33 %
	<i>Høyest fylkesandel: Sør-Trøndelag</i>	<i>53 %</i>
	<i>Lavest fylkesandel: Nordland</i>	<i>13 %</i>
•	Mister ikke kontakt med familie	31 %
	<i>Høyest fylkesandel: Buskerud</i>	<i>41 %</i>
	<i>Lavest fylkesandel: Rogaland</i>	<i>21 %</i>
•	Bli kjent med andre i samme situasjon	29 %
	<i>Høyest fylkesandel: Østfold</i>	<i>50 %</i>
	<i>Lavest fylkesandel: Nordland</i>	<i>17 %</i>

¹⁷ Prosenttallene viser til sum andel respondenter som mener at nevnte påstand hadde stor betydning for dem. Respondentene kan også ha gitt andre påstander verdien "stor betydning". Andelene som fremkommer her gir med andre ord ikke grunnlag for å si noe om hvordan respondentene innbyrdes vektet flere påstander som kan ha fått vurderingen "stor betydning".

¹⁸ Gjelder fengselsstraff generelt, og ikke nødvendigvis utfra egen erfaring.

¹⁹ Sør-Trøndelag og Østfold har nesten like store andeler, begge over 40 %. Det er Buskerud som trekker ned totalandelen.

• Lei av å sone		23 %
<i>Høyest fylkesandel: Buskerud</i>	41 %	
<i>Lavest fylkesandel: Nordland</i>	4 %	
• Redd for å miste jobben		23 %
<i>Høyest fylkesandel: Østfold</i>	50 %	
<i>Lavest fylkesandel: Rogaland</i>	16 %	
• Forventningspress fra familie og venner		17 %
<i>Høyest fylkesandel: Sør-Trøndelag</i>	35 %	
<i>Lavest fylkesandel: Østfold</i>	7 %	
• Anonymitet lettere å bevare (enn ved fengselsstraff)		14 %
<i>Høyest fylkesandel: Østfold</i>	29 %	
<i>Lavest fylkesandel: Sør-Trøndelag</i>	12 %	

Noen av disse forventningene får også høy vurdering av respondentene når de blir bedt om å vurdere positive sidegevinster av programmet, jfr 4.4. Et spørsmål som imidlertid reiser seg, er i hvilken grad ovenstående motiver bidrar til å styrke eller svekke programmets evne til å formidle og realisere primærmålsettingen med programmet.

På den ene siden kan slike sideordnede motiver og gevinster av disse, styrke deltakernes totale livssituasjon og motivasjon til å ta til seg primærmålsettingen. På den annen side kan det heller ikke utelukkes at sideordnede motiver og gevinster skyver oppmerksomheten bort fra primærmålene og bidrar til en mer passiv og taktisk tilpasning til programmet.

Nedenfor følger noen kommentarer fra deltakerne når det gjelder forskjellige motiver for å delta i programmet:

1. Skamfølelsen og skyldfølelsen har vært verst! Gjennom kjennskap til Kif og programmet så jeg at jeg kunne gjøre noe med min motivasjon og ved egen innsats rette opp dårlig samvittighet og være en hjelp for andre. (Nordland)
2. Skjønte plutselig (etter promillekjøringen) hvor "utafor" jeg måtte være, og at jeg trengte hjelp på flere områder. (Nordland)
3. Hadde endret livssituasjon og holdning før programmet var aktuelt (ved forrige promilledom). (Nordland)
4. Å kunne betale faste utgifter. Det er greit å snakke med noen om drikking og problemer rundt det. Positivt med samtaletimer. (Østfold)

5. For kanskje å få til tilbake førerkortet litt raskere da en er helt avhengig av det her ute, men den gikk ikke!
(Sør-Trøndelag)
6. Mister ikke arbeidsinntekt. (Buskerud)
7. Politiet anbefalte det. (Rogaland)
8. Hadde ikke klart å sone. (Rogaland)
9. Var livredd for å måtte sitte i fengsel. (Rogaland)
10. Var veldig interessert i å bli kvitt problemet med promillekjøring, og jeg så på muligheten som promilleprogrammet ga med stor interesse. (Buskerud)
11. Jeg var redd for å bli låst inn i et fengsel. Har psykiske problemer og følte at Kif var et bedre alternativ.
(Buskerud)
12. Opplysning og undervisning er viktigere enn ubetinget dom. (Rogaland)

2.6. Oppsummering av noen sentrale kjennetegn ved respondentene

Her følger en kort oppsummering av noen funn når det gjelder kjennetegn ved deltakerne, slik disse fremkommer av responser fra spørreundersøkelsen.

2.6.1 Generelt om deltakerne

- De er menn, bare 12 kvinner.
- Alder varierer fra 19 til 70 år. 12 er under 25 år. Gjennomsnittsalder 43 år.
- Ca. én av fire sier at de "i betydelig grad" hadde et alkoholproblem. Litt flere (28 %) sier derimot "nei eller i ubetydelig grad". Resten svarer "i noen grad".
- Av de som sier at de har hatt et alkoholproblem, varierer tidsrommet fra et halvt år til 43 år.
- Over halvparten, 57 %, har tidligere ikke søkt behandling for alkoholmisbruk.
- Alkoholforbruket per uke i tida før dommen varierer fra 0 til 125 enheter (glass) øl eller vin.
- Svært få oppgir problemer med andre rusmidler eller legemidler (seks sier dette).
- Fire av fem sier de tidligere har kjørt med promille. Én av fem hevder derimot at de ikke tidligere har kjørt med promille.
- Fire av ti oppgir ingen tidligere promilledom. 15 % oppgir at de er straffet mer enn to ganger for promille. 45 % oppgir å ha sonet for promille, de fleste bare én gang.
- Kjørevaner varierer betydelig. Vel halvparten førte kjøretøy hver dag i tida før dommen. Resten vesentlig sjeldnere.
- Ca. 30 % mener at de ikke har kjørt med promille siste halvår før dom. Noen få oppgir flere titalls ganger, én oppgir 150 ganger.
- Oppgitt promille ved siste dom varierer mye, fra 0,56 til 3,28.
- 27 % befant seg i en livskriselignende situasjon da promillekjøringen fant sted. Flertallet av disse hadde psykiske problemer.

2.6.2 Noen fylkesvise forskjeller

- Halvparten av deltakerne i Sør-Trøndelag oppgir å ha et betydelig alkoholproblem. I øvrige fylker oppgir bare cirka én av fire eller færre at de har et betydelig alkoholproblem.
- Andelen uten tidligere promilledom (selvrapportert) varierer nokså mye mellom fylkene, fra litt over halvparten til nesten én av tre.
- Mens cirka halvparten av deltakerne i Rogaland og Sør-Trøndelag oppgir ingen tidligere promilledommer, er vel halvparten av deltakerne fra Buskerud residivister med tre eller flere oppgitte promilledommer.
- Andelen som oppgir at siste promillekjøring har sammenheng med en livskriselignende livssituasjon, varierer fra 9 % til 39 % (Nordland).
- Andelen som sier at de var klart motivert til å endre rusatferd i forhold til bilkjøring da de gikk inn i programmet, er generelt høy i alle fylker, men varierer likevel fra 71 % til nesten samtlige i Sør-Trøndelag.
- Andelen deltakere som uttrykker at de hadde en litt likegyldig eller kunnskapsløs holdning til promillekjøring før programmet (sekundærmålgruppe), varierer fra én av fem til to av tre.

2.6.3 Litt om respondentene som ikke fullførte programmet

Fire av de seks respondentene som avbrøt programmet på grunn av brudd på vilkårene, oppga at for store alkoholproblemer var årsaken til at de ikke klarte å fullføre. Én oppga nytt tilfelle av promillekjøring som årsak, og den siste mente rett og slett av programmet ble for upraktisk å gjennomføre. Sistnevnte, en ung mann under 20 år, mente heller ikke at han hadde et alkoholproblem. De øvrige fem hadde derimot et betydelig alkoholproblem da de ble dømt til promilleprogram. De var også storkonsumenter i tida før dommen: Tre av dem oppga at de drakk fra 85 til 210 enheter alkohol i gjennomsnitt i uka i tida før dommen. Fire av disse fem mener at de fortsatt har behov for behandling for alkoholproblemer.

Bortsett fra ungdommen, oppga fem av respondentene at de var motivert til å endre rusatferd da de påbegynte programmet, og fire av disse mener at de ville hatt utbytte av programmet dersom de hadde kunnet fortsette. De resterende to er usikre, og svarer "vet ikke".

Den yngste sier dette om årsaken til at han måtte avbryte programmet:

Jeg klarte ikke å stille opp edru. (..) Noen dager senere fikk jeg brev om at jeg hadde vært sterkt beruset og derfor blitt bortvist fra møtet.

En middelaldrende deltaker fra Sør-Trøndelag, som oppgir å ha vært alkoholiker i 25 år, forteller dette om årsaken til bruddet:

Det er ingenting å utdype. Jeg er det jeg aller minst vil være - nemlig alkoholiker. Det har ødelagt og ruinert livet mitt, men jeg har ennå ikke gitt opp! Så lenge det er liv, er det håp (tror jeg).

En deltaker fra Rogaland som måtte bryte på grunn av ny promillekjøring, leverte en lengre, personlig kommentar til programmet. Han har ved to tidligere anledninger fått behandling for sitt alkoholproblem. Behandlingen han har fått karakteriserer han som "nytteløse samtaler (..), der jeg ble bedt om drikke mindre". Respondenten har noen tankevekkende betraktninger i sin kommentar, så jeg velger å sitere den uavkortet:

Dette programmet er, etter hva jeg forstår for mennesker med gjentatte promillekjøringer. Om en gjentar promillekjøring etter å ha blitt tatt og dømt én eller flere ganger, mener jeg at man har et så stort alkoholproblem at promilleprogrammet ikke nytter. Selv er jeg klart motstander av promillekjøring, men hva hjelper det når jeg ofte er så full under kjøring at jeg ikke har dømmekraft til å la være, eller så full at jeg ikke husker noe etterpå. I programmet blir de dømte (les alkoholikerne) fortalt at det er forkastelig å kjøre i fylla. Men dette tror at de fleste alkoholikere mener når de er edru. Men hva hjelper det når vi fullstendig taper dømmekraften i fylla. Det blir som å luke ugress, uten å fjerne røttene. Vi trenger å få behandling for vår alkoholisme, ikke vår trang til å kjøre i fylla. En konemishandler som slår kona halvt i hjel hver gang han er full, angrer som regel som en hund når han er edru. Allikevel gjentar han det gang på gang. Hva er det mest fornuftige? Gi han behandling for sitt misbruk av alkohol? Eller sende han på et kurs, der han forklares at det er vondt for kona å bli slått? Noe han vet inderlig godt fra før!

3. NOEN PERSONLIGE INTERVJUER AV DELTAKERE

Nedenfor følger et sammendrag av fem intervjuer av deltakere fra hvert fylke. Jeg har valgt å gjengi intervjuer av deltakere som har avsluttet hele programmet, og hvor det har gått en viss tid siden programmet ble avsluttet. Intervjuene er gjennomført over telefon, og de er nedtegnet rett etter at intervjuet er utført.

3.1 Intervju av informant fra Nordland

Intervjuet ble gjennomført etter at vedkommende hadde fullført hele tilsynet. Informanten er en middelaldrende kvinne. Hun oppgir at hun ikke er tidligere promilledømt, men hun har hatt et alkoholproblem. Hun vet ikke hvorfor hun kjørte med promille. Hun ble anmeldt av medpassasjer "som takk for skyssen".

Om deltakelsen i programmet

Hun er en bekjent av en ansatt i friomsorgen, som spurte henne om hun ville delta. Hun hevder selv at hun ikke ble særbehandlet. Hun ble forespeilet at det ville bli en undervisningsgruppe på fem personer, men de ble bare to, én ung mann og henne. Hun opplevde ikke aldersforskjellen som noe problem, og gruppa fungerte ellers fint. Det var en fin blanding av konfronterende samtaler og uformell omgangstone.

Hun forteller at mange i byen har visst om hennes deltakelse i dette programmet. Hun opplevde dette som svært belastende, særlig i begynnelsen, men det går bedre nå.

Om undervisningen

Undervisningen skjedde på et hotell, en drøy times reise fra byen. Hun oppgir å ha fått dekket reiseutgiftene til undervisningen. Undervisningen ble avsluttet vinteren 1997.

Undervisningen ble gjennomført av en foredragsholder fra Bodø, som viste videoer om trafikk. Ellers var det en representant fra Trygg Trafikk og en politimann som deltok. Særlig representanten fra Trygg Trafikk var konfronterende i sin holdning til deltakerne. Hun reagerte imidlertid på at politimannen optrådte i uniform på møtene. Hun forsto ikke hvorfor. Hun opplevde det som en unødvendig markering av status.

Hun forteller at hun har hatt utbytte av undervisningen, særlig med hensyn til innsikten i konsekvensene av fyllekjøring. Dette har vært en vekker for henne. På spørsmål om hun eller andre opplevde at et promillekurs for to deltakere kunne oppfattes som et "luksustiltak", sa hun at hun kunne forstå at man tenkte slik, men hun opplevde ikke det selv.

Om tilsynet og andre deler av programmet

Hun har hatt veldig mye kontakt med en representant fra underkontoret. Hun kjente han godt. Hun gikk ofte oppom han på kontoret, som ligger i nærheten av hennes bosted. Hun forteller at hun var veldig psykisk nedslått etter promillekjøringen, og at hun har trengt tid på å "reise seg". Hun opplever at den personlige kontakten og støtten hun har fått fra friomsorgen har hatt stor betydning for henne i denne vanskelige tida. Hun opplyser at

det var snakk om poliklinisk, individuell alkoholbehandling, men dette ble ikke noe av. Hun opplevde likevel at alkoholproblemet ble tatt opp i samtalene.

Andre opplysninger

Hun har frivillig meldt seg inn i AA, og hun har sluttet å drikke. Hun mener også at hun neppe kommer til å kjøre bil med promille selv om hun skulle begynne å drikke igjen. Hun vet ikke om hun noen gang får tilbake førerkortet. Det er også et kostnadsspørsmål fordi hun har dårlig råd. Hun mener at det ville vært et absolutt pluss dersom det kunne vært flere deltakere i undervisningen. Hun mener også at målgruppen for slike program kanskje heller bør være unge, umodne personer fremfor folk med for store alkoholproblemer.

3.2 Intervju av informant fra Østfold

Intervjuet ble foretatt et halvt år etter at han var ferdig med programmet. Informanten er en middelaldrende mann fra Østfold. Han er gift og har to barn. Han har ikke hatt et alvorlig alkoholproblem, men han er tidligere promilledømt og har sonet for det. Informanten er forsiktig og tilbakeholden i intervjuet, men han virker reflektert og overbevisende når han uttaler seg.

Om deltakelsen i programmet

Kurset ble avholdt på kontoret til friomsorgen i Fredrikstad. Han innrømmer åpent at hans første motivasjon for å delta i programmet var å få slippe med en lettere reaksjon enn fengsel, men han sier også at det viste seg å være en feilvurdering. Programmet var ikke lettere. Det krevde mye mer av deltakeren enn han var klar over.

Om undervisningen

Han deltok i en undervisningsgruppe på ni personer, og de var såpass mange at gruppa hadde litt vanskelig for å åpne seg i begynnelsen. Undervisningen i sosiale regler og rettigheter var ikke så interessant og relevant for hans del, men ellers var han fornøyd med alle som deltok i undervisningen, både politiet og andre. Han synes han har lært noe.

Om tilsynet og andre deler av programmet

Den viktigste delen av programmet for han var de regelmessige, individuelle samtalene med friomsorgens kontaktperson hver fjortende dag, både før og etter undervisningen. Han har ikke så lett for å åpne seg i grupper, og den individuelle kontakten betydde derfor mye for han. Han tilskriver kontaktens faglige og personlige kvalifikasjoner mye ære for sistnevnte. Han peker særlig på at han ble mer bevisst på familien og sitt eget nettverk, hva som var viktig å ta vare på og videreutvikle. Dette var antakelig det som hadde størst personlig betydning for han.

Andre opplysninger

"Programmet fikk meg til å tenke meg om", sier han. Han føler at programmet satte i gang en prosess, som har medvirket til at han har det bedre med seg selv og familien i dag. Det var derfor kanskje en fordel at programmet varte så lenge som det gjorde. I hvert fall for han. Han har ikke spesielle forslag til forbedringer av

programmet. Men han tror at mange heller vil velge fengselsstraff fordi dette programmet krever noe av deltakeren.

3.3 Intervju av informant fra Rogaland

Intervjuet ble gjennomført omtrent ett år etter at han var ferdig med tilsynet. Informanten er en mann i tyveårene bosatt i Rogaland. Han er gift og har ett barn, og han er i full jobb. Han verken drakk eller drikker noe særlig alkohol, og han har heller ikke tidligere kjørt bil med promille. Denne promilledommen var hans første promilledom, og han skjønner lite av hvorfor han kjørte bil. Han forteller at han fikk "blackout" etter å ha drukket noe han ikke visste hva var. Han var imidlertid innstilt på å ta sin straff, og han hadde ingen problemer med å erkjenne skyld.

Om deltakelsen i programmet

Han var ferdig med tilsynet for omtrent ett år siden. Sjokkopplevelsen over det som hadde skjedd, motiverte han til å være med i programmet. Han forteller at han var redd for å komme i samme situasjon igjen, og han tenkte også på familiemedlemmer som har alkoholproblemer. Han oppgir at han hadde en promille like under 1,5. Dommeren hadde sagt at han egentlig ikke passet til målgruppen for programmet, men dommeren mente likevel at han ville ha mer utbytte av programmet enn et fengselsopphold.

Om undervisningen

Han opplevde gruppeundervisningen som lærerik og interessant for egen del, men han syntes det var et ork å reise inn til byen en gang hver uke i 13 uker. Gruppelederen var flink. Han føler at han lærte mye av å delta og lytte til de andre deltakerne i gruppa og deres erfaringer. Tonen i gruppa var konfronterende, og manglende åpenhet og ærlighet ble konfrontert på en fin måte. Det var ikke spesielle deler av undervisningen som gjorde spesielt inntrykk på han. Han følte at han kunne en del om temaene fra før av. Undervisningen til en representant fra et forsikringsselskap syntes han mindre om, det ble for mye gjentakelser. En videofilm med deltakere som hadde kjørt med promille, syntes han også virket "arrangert" og ikke helt naturlig.

Om tilsynet og andre deler av programmet

Han hadde en kvinnelig tilsynsfører, og han opplevde ikke det som noe problem. Han hadde tre til fire tilsynssamtaler etter at undervisningen var over. Ettersom han verken hadde alkoholproblemer eller andre spesielle problemer, var det lite friomsorgen kunne bistå med. De spurte om han trengte noe oppfølging, men han mente selv at det ikke var nødvendig. Han hadde også bare én utredningssamtale med Rogaland A-senter.

Andre opplysninger

Han fikk inntrykk av at de deltakerne som tidligere hadde sonet for promille, hadde mest utbytte av programmet. Han treffer av og til noen kjente fra programmet. Han regner det som svært lite sannsynlig at han kommer til å kjøre med promille igjen. Han drikker enda mindre enn han gjorde før, og han drakk ikke stort da heller. Han fikk spørsmål om ikke hans situasjon var så bra både før og etter dommen, at nær sagt uansett hva slags reaksjon

han hadde fått på promillekjøringen, så ville han sannsynligvis neppe kjøre med promille igjen. "Det er mulig", svarer han, "men da ville jeg jo ikke ha lært noe."

3.4 Intervju av informant fra Buskerud

Intervjuet ble foretatt snart ett år etter at han var ferdig med tilsynsprogrammet. Informanten er en mann i førtiårene. Han deltok i undervisningsdelen høsten 1997. Han er for tida sykmeldt, men han har stort sett vært i full jobb fram til nå. Han har tidligere sonet to ganger for promillekjøring, men disse soningene skjedde for over 20 år siden. Han sier han ikke har for vane å kjøre bil i fylla. Den promillekjøringen som medførte dom på promilleprogram mener han ble utløst av et sammenfall av ikke planlagte hendelser.

Om deltakelsen i programmet

Han sier at han heller ikke opplevde at han hadde store alkoholproblemer, men han sa seg villig til å delta i programmet fordi det virket interessant. Hans viktigste, personlige motiv for å delta var imidlertid økonomiske forhold. Han fikk en høy bot i promilledommen, og dersom han i tillegg måtte sone og tape lønnsinntekt i en måned, ville den økonomiske situasjonen blitt veldig vanskelig for han.

Om undervisningen

Han var på den tida veldig deprimert, men han opplevde at gruppesamtalene hjalp. Det hjalp å treffe andre i samme situasjon, å kunne åpne seg litt og høre på de andres erfaringer. Han ble totalt sett veldig positivt overrasket over programmet. Undervisningen var stort sett variert og god, men enkelte innslag ble litt tørre og teoretiske. Det var noen ganger vanskelig å fatte den praktiske betydningen av det som ble forelest. Prestens bidrag satte han spesielt pris på, kanskje fordi forventningene var så lave til nettopp dette innslaget. Han forteller at han hadde fryktet en mer ubehagelig og konfronterende holdning fra bidragsyterne og fra friomsorgen. Han var glad for at programmet ikke ble slik, men han mener at programmet må bli mer praktisk rettet og fokusere mer på de individuelle årsakene til promillekjøringen og hva som kan gjøres for å forebygge. Det bør være mulig uten å få dette til uten å legge seg på en ubehagelig, konfronterende linje overfor deltakerne.

Om tilsynet og andre deler av programmet

De individuelle tilsynssamtalene syntes han var OK. Han forøkte å være åpen, og tilsynsfører snakket blant annet en del om hvordan unngå å drikke. Når det gjelder eventuell behandling for alkoholproblemer, hadde han bare en konsultasjon i løpet av programmet. I samsvar med hans egen oppfatning, og som han også ga uttrykk for, konkluderte denne med at han ikke trengte spesiell oppfølging for alkoholproblemer. Han gjennomførte også alle deler av programmet og møtte til alle avtaler.

Andre opplysninger

Han har ikke sluttet å drikke, men helsa er dårlig, så han trenger å gjøre noe med drikkingen av den grunn. Han "sliter litt", og han vurderer nå å legge seg inn for behandling. Uansett utfallet av dette spørsmålet, regner han ikke med at han kommer til å kjøre bil i fylla igjen. Selv om han ikke anser seg selv som en person som har

særlig risiko for å kjøre med promille, tror han at programmet likevel har betydd noe for han når det gjelder å unngå dette.

3.5 Intervju av informant fra Sør-Trøndelag

Intervjuet ble foretatt vel ett år etter avsluttet tilsyn. Informanten er i slutten av førtiårene, og han har tidligere sonet flere ganger for promillekjøring. Han har hatt et alkoholproblem i 20 år, men han har sluttet å drikke. Han bor alene, men han er i ferd med å bygge opp igjen et tidligere brutt samboerforhold.

Om deltakelsen i programmet

Han hørte om programmet på radioen, og han fikk advokaten sin til å undersøke saken. Han innrømmer at hans viktigste motivasjon for å delta i programmet var å unngå ny soning, men han ble mer motivert etter hvert. Han forteller at kravet om totalavhold i et halvt år hjalp han til å ta en beslutning. Kravet om avhold ble en anledning til å slutte å drikke, og alkoholprøven han måtte avlegge tre ganger i uka motiverte han til å fastholde denne beslutningen.

Om undervisningen

Han har få innvendinger til undervisningen, men han syntes undervisningen ved Lade behandlingssenter ble for teoretisk og for generell. De visste for lite om alkoholmisbruk som problem, og generelle forelesninger om alkohol har liten interesse for erfarne alkoholbrukere. Innslagene fra friomsorgen og fra Falken syntes han var bra. Det var ellers fint å kunne åpne seg i gruppa og snakke om egne problemer, og han hadde inntrykk av at de andre også opplevde det.

Om tilsynet og andre deler av programmet

Han følte ikke at han trengte spesiell bistand fra friomsorgen, selv om han ble spurt om dette. Han gikk også frivillig i AA-gruppe. Han etterlyser imidlertid mer individuell oppfølging av deltakerne, både personlig og praktisk. Han mener flere av deltakerne har mange praktiske og økonomiske problemer, som de trenger hjelp til å få gjort noe med. Mer praktisk bistand til å komme i gang med å løse sosiale og økonomiske problemer, kunne vært en fordel. Han nevner for eksempel deltakere som trenger hjelp til gjeldssanering. Så lenge de har store gjeldsproblemer, vil mange av dem ikke klare å slutte å drikke.

Andre opplysninger

Han mener promilleprogrammet hadde mye å si for at han klarte å slutte å drikke. Programmet bør bli landsdekkende, sier han. Han mener også at programmet i større grad bør fange opp yngre promillekjørere som er tatt et par ganger, før problemene deres utvikler seg for langt. Han etterlyser også mer oppfølging for deltakerne etter at tilsynsprogrammet er over. Han har truffet tidligere deltakere som fortsatt sliter med problemer. De som har vært sammen i en undervisningsgruppe, kunne for eksempel møtes etterpå og være en støtte for hverandre. Han er for øvrig spurt om han kunne tenke seg å være med i programmet og snakke om egne erfaringer, og det har han sagt ja til.

4. NOEN RESULTATER FRA SPØRREUNDERSØKELSEN

Denne undersøkelsen gir som tidligere nevnt, ikke grunnlag for en grundig evaluering av det konkrete innholdet i de ulike programdelene fra fylke til fylke, men det er mulig å presentere noen foreløpige resultater, basert på deltakernes erfaringer og tilbakemeldinger.

Promilleprogram er en prøveordning, og som foregående kapitler viser, er det store forskjeller med hensyn til hvem som rekrutteres, deres forutsetninger og problemer, og ikke minst motiver for å gå inn i programmet.

Likevel er det nokså stor allmenn oppslutning om en del generelle, men foreløpige resultater av programmet.

Når det gjelder detaljer rundt gjennomføringen av programmet, det være seg praktiske eller innholdsmessige, finner vi derimot flere forskjeller i tilbakemeldingene fra deltakerne. Enkelte av synspunktene er ganske spesifikke for det enkelte programmet i nevnte fylke, og siden jeg har et litt dårlig grunnlag for å kunne kommentere dem, får de tale for seg selv.

I dette kapitlet vil jeg også kort kommentere mulig betydning av utenforliggende variabler (som ikke er en del av programmet). Til slutt legges fram en tilbakefallsmåling hos deltakere som har avsluttet hele tilsynsprogrammet for minst ett år siden måletidspunktet.

4.1 Om undervisningen

4.1.1 Helhetsinntrykket av undervisningen

Den generelle vurderingen av undervisningen ser ut til å være meget god, jfr. tabell 4.1.1. Halvparten syntes undervisningen var "meget bra". Nesten like mange sier "bra". Bare to personer, én fra Sør-Trøndelag og én fra Østfold, syntes undervisningen var mindre bra.

De generelle kommentarene går på at undervisningen stort sett var interessant og lærerik. Noen spesielt positive erfaringer trekkes fram, som det å delta i en samtalegruppe og bli kjent med andre i samme situasjon, og hvor man har kunnet snakke om egne erfaringer og lytte til andres. Dette forholdet trekkes også fram av flertallet informanter som ble intervjuet i kapittel fire. Som nevnt i 2.5.4, var det 29 % av respondentene som mente at det å bli kjent med andre hadde stor betydning for deres motiver til å gå inn i programmet. Resultatet av forventningen får enda større vurdering i etterkant: 61 % av respondentene oppga at det har vært en verdifull sidegevinst av programmet å bli kjent med andre.

Tabell 4.1.1 Helhetsinntrykk av undervisningen				
	<i>Meget bra</i>	<i>Bra</i>	<i>Mindre bra</i>	<i>Sum</i>
Nordland	16	7		23
Sør-Trøndelag	11	5	1	17
Rogaland	15	29		44
Buskerud	8	14		22
Østfold	11	2	1	14
Sum	61	57	2	120
%	50	48	2	100

Nedenfor følger noen kommentarer til hvorfor undervisningen var bra. Uttalelsene nummer 3, 10,11 og 22 er eksempler på uttalelser som peker på samtalegruppens betydning.

1. Programmet var lagt opp på en fornuftig måte, fikk vite om alle sider ved konsekvensene av promillekjøring. (Nordland)
2. Interessant, traff en del folk som kunne fortelle om ulykker og konsekvenser. (Nordland)
3. Jeg har kunnet bruke mine egne erfaringer i forhold til andre i lignende situasjon. (Nordland)
4. Programmet er gjennomført på en fin måte. Det var overbevisende, skrekk- og farebevisende, men og sosialt støttende. Alle uheldige forhold ble belyst og konkretisert. (Nordland)
5. Har skjønt konsekvensen. Har lært nå. (Nordland)
6. Fikk øynene opp for hva promillekjøring kan føre med seg. (Nordland)
7. God forberedelse fra friomsorgen og motiverte instruktører. (Østfold)
8. Har fått et annet syn på promillekjøring enn å sone i et fengsel, som ikke har gitt meg noe annet enn bare soning. (Østfold)
9. Politidelen og friomsorgens program var bra. Falken også. (Sør-Trøndelag)
10. At jeg selv kunne bidra og være åpen om mitt alkoholproblem (Sør-Trøndelag)
11. Hjelper å få prate med andre i samme situasjon. Føles godt å være edru. (Sør-Trøndelag)
12. Bra å bli bevisstgjort. (Sør-Trøndelag)
13. Dyktige og profesjonelle veiledere, som vet hva dette dreier seg om. (Sør-Trøndelag)
14. Ting som interesserte meg ble tatt opp (Buskerud)
15. Temaene var meget bra. (Buskerud)
16. Undervisningen var godt lagt opp og gjorde inntrykk. (Buskerud)
17. Programmet var lærerikt, utfyllende og veldig motiverende. (Rogaland)
18. Temaene ga tid til ettertanke. Veldig bra alternativ til soning i fengsel. (Rogaland)
19. En god del nyttig og interessant informasjon. (Rogaland)
20. Det har vært en vekker og tatt opp tema som jeg aldri har tenkt på ved promillekjøring. (Rogaland)
21. Undervisningen har hatt et høyt faglig nivå, og det har vært en god dialog innad i gruppen. (Buskerud)

22. Tett, fint program med stor delaktighet fra hele gruppen. God kursansvarlig. (Sør-Trøndelag)
23. Veldig lærerikt og flinke lærere. Håper flere kan få kurset. (Østfold)
24. Lærerikt hva slags problemer man kan få økonomisk. Undervisningen var preget av godt samvær (Nordland)
25. Friomsorgen imponerte med meget bra håndtering av gruppen. (Rogaland)
26. Min holdning til promillekjøring har alltid vært ubestridt negativ (!), (men) jeg fikk et godt innblikk i de negative konsekvensene promillekjøring kan føre til. (Rogaland)
27. Ledsagerne har vært enormt gode læremessig og følelsesmessig. (Rogaland)
28. Har sett alvoret. Opplegget var meget bra. (Østfold)

Jeg stilte også spørsmål om i hvilken grad de mente at undervisningen totalt sett hadde bidratt til endret holdning til promillekjøring, jfr tabell 4.1.2. Cirka 63 % svarte "i stor grad", men totalt nesten 14 % sa likevel "nei" eller "i liten grad". Nesten en av fire mente "i noen grad".

Grensen mellom "i liten grad" og "i noen grad" kan være vanskelig å trekke for den som er forbeholden i sin vurdering. Ved tvil vil mange antakelig være tilbøyelig til å lande på det minst kategoriske alternativet "i noen grad". Det er derfor neppe grunn til å legge særlig vekt på fordelingstallene for de som svarer med forbehold. De mest troverdige vurderingene ligger antakelig i ytterendene av skalaen "nei" - "i stor grad".

Tabell 4.1.2	Endret holdning på grunn av undervisning				
	<i>Nei</i>	<i>I liten grad</i>	<i>I noen grad</i>	<i>I stor grad</i>	<i>Sum</i>
Nordland	2	5	2	14	23
Sør-Trøndelag	1		4	12	17
Rogaland	3	2	13	26	44
Buskerud		2	7	13	22
Østfold	1		3	10	14
Sum	7	9	29	75	120
%	6	7,5	24	62,5	100

Av de totalt 16 som mente at de ikke eller i liten grad hadde endret holdning, var det 13 som begrunnet dette med at de allerede hadde et klart standpunkt imot promillekjøring før de gikk inn i programmet.²⁰ For øvrig var den en som mente han var uskyldig dømt, og en oppga som begrunnelse at han lærte lite nytt. Den siste oppga ingen grunn.

²⁰ En av dem brukte formuleringen "hadde allerede bestemt meg".

Selv om disse resultatene virker lovende så langt, kan det være grunn til å minne om at vi har sett lignende resultater fra andre og vesentlig mindre intensive promillekurs. Ved evalueringen av todagers promillekurs ved Hof arbeidskoloni, ble kurset vurdert som meget bra av 59 % av deltakerne, og 70 % hevdet at kurset i stor grad hadde forandret deres holdning til promillekjøring. En tilbakefallsmåling etter to år, viste en liten forskjell i residiv mellom kursgruppen og en kontrollgruppe (1,9 %), men forskjellen var ikke statistisk signifikant (Danielsen & Hammerlin 1995).

Respondentene fikk spørsmål om hva som hadde hatt størst betydning i undervisningen når det gjaldt endret holdning til promillekjøring. Flertallet mente at fokus på konsekvenser for trafikkofre hadde hatt størst betydning. Hele 70 % av 119 som svarte mente at dette hadde hatt stor betydning. 63 % mente også at fokus på konsekvenser for en selv og familie, hadde hatt stor betydning. Generelle kunnskaper om alkoholmisbruk og forholdet mellom rusmisbruk og trafikkatferd, fikk ikke tilsvarende god vurdering. Henholdsvis 43 og 46 % mente at fokus på disse problemene hadde hatt stor betydning for holdningsendringen.

4.1.2 Noen innvendinger til undervisningen

Selv om deltakerne generelt er fornøyd med undervisningen, er det likevel en del innvendinger.

Én type innvendinger retter seg mot økonomiske utgifter for deltakerne. For eksempel:

1. Noen må ta fri fra arbeid hele dagen, andre ikke. Det er stor økonomisk forskjell. For noen blir dette et dyrt kurs. (Rogaland)
2. Store reiseutgifter på grunn av lang reisevei bør kompenseres. (Nordland)

En annen type innvendinger retter seg mot praktiske vansker med å delta i undervisningen og samtidig klare andre forpliktelser, som jobb og familie:

1. Kurset burde holdes nærmere hjemsted. For lang reisevei. (Nordland)
2. Møter på dagtid medfører for mye fravær fra arbeid. Noen av møtene bør kunne legges til kveldstid. (Nordland)
3. Ikke to dager etter hverandre i samme uke! (Østfold)

En tredje type innvendinger går på måten undervisningen ble gjennomført på, som deltakerantallets størrelse og gruppens sammensetning. For eksempel:

1. Vanskelig å være eneste kvinne i gruppa. (Rogaland)
2. Fire deltakere er optimalt. Åtte er for mange. (Sør-Trøndelag)
3. Gruppens sammensetning må vurderes nøyer. (Sør-Trøndelag)
4. Gruppene kunne vært større for å få flere momenter inn i diskusjonen. (Buskerud)
5. De fleste deltakerne har/hadde alkoholproblemer, og det ble mye snakk om dette. Følte derfor at en del av undervisningen ble litt uinteressant siden jeg ikke har noe videre erfaring med dette. (Rogaland)

En fjerde type innvending gjelder formen på kurset og forholdet mellom de ulike undervisningsdelene. For eksempel:

1. Litt for mye gjentakelser. (Nordland)
2. Undervisningen ble for vilkårlig. (Sør-Trøndelag)
3. "Politiets paragrafer" interesserer lite. For øvrig var ikke politiets timer uten betydning. (Sør-Trøndelag)
4. Undervisningen var litt ustrukturert. (Rogaland)
5. For mye gjentakelser. (Rogaland)

Ellers finner vi noen mer faglig begrunnede innvendinger, enten til innholdet i undervisningen eller til deltakernes kompetanse:

1. Ikke bruk folk fra sosialetaten. De behandler folk som "dritt". (Østfold)
2. Blå Kors-delen bare tøys. "Teoriserte" sosionomer har ikke peiling. (Sør-Trøndelag)
3. Enkelte timer ble litt for "enkle". (Sør-Trøndelag)
4. Kunne kanskje gått litt hardere på hver enkelt. (Buskerud)
5. Lederne (bør) ikke prøve seg som psykologer og drive hele gruppen inn i en slags gruppeterapi. (Rogaland)
6. Litt mye "tørt" stoff. (Rogaland)
7. For mye forsikringsprat. (Rogaland)
8. Enkelte foredragsholdere ikke gode nok til å lære fra seg. (Rogaland)
9. Omvisning på sykehus blir for generelt og er lite holdningsskapende. (Nordland)
10. Videofilmene var ikke gode nok. (Rogaland)

4.1.3 Noen forslag til forbedringer i undervisningen

Noen av forslagene til forbedringer er en naturlig konsekvens av vurderingen av hvilket problemfokus i undervisningen som hadde gjort mest inntrykk med hensyn til holdningsendringen, nemlig fokus på konsekvenser for ofre og for en selv. For eksempel:

1. Møte trafikkoffer som er alvorlig skadet av en promillekjører, ansikt til ansikt. (Rogaland)
2. Vi skulle blitt konfrontert med reelle ulykkestilfeller på en "tøffere" måte. (Sør-Trøndelag)
3. Burde hatt møte med skadde promillekjørere, så vi kunne se alvorret i forseelsen. (Rogaland)
4. Trekk veksler på promilledømte med flere dommer og som har "erfaring" med promillekjøring og alkoholmisbruk. Bruk oss som har gjennomført programmet. (Sør-Trøndelag)
5. Trekk inn foredragsholdere med livserfaring og evnen til å se problemene fra en alkoholikers side. (Buskerud)

Nedenfor følger en liste over andre forslag fra respondentene til forbedringer i undervisningen. Mange av forslagene er en naturlig konsekvens av de innvendingene som deltakerne har kommet med, jfr. 4.1.2.

1. Folk med lang reisevei og store reiseutgifter for å kunne delta, bør kunne få kompensert dette med redusert bot. (Nordland)

2. Kurset burde holdes nærmere hjemsted. For lang reisevei. (Nordland)
3. Unngå gjentakelser. (Nordland)
4. Begynn med undervisningen ved Lade behandlingssenter fordi gruppen ble kjent med hverandre her. Møter bør skje på dagtid, slik at man unngår fravær på jobb. (Nordland)
5. Kurset kunne vart lenger og gått litt dypere inn i noen av emnene. (Østfold)
6. Lengre kurser i fellesskap. (Østfold)
7. Hold det som er lovet (skal skje). (Sør-Trøndelag)
8. Nøyere vurdering av gruppenes sammensetning. Mer individuelle hensyn til de med stort alkoholproblem, som bør få en ekstra sjanse hvis de "sprekker". (Sør-Trøndelag)
9. Forbedre Blå Kors delen. Programmet er for dårlig kjent. (Sør-Trøndelag)
10. Fire deltakere er optimalt. Åtte er for mange. (Sør-Trøndelag)
11. Kif må utvide kontortiden. Vanskelig å rekke kontroller før kl. 15.45. Legg kontrollen til andre tider enn arbeidstiden. (Sør-Trøndelag)
12. Ønskelig å bruke lengre tid for å bygge opp et selvforsvar mot alkoholmisbruk. Det å gå sammen og bli bedre kjent med personer i samme situasjon. (Sør-Trøndelag)
13. Foredragsholderne kunne vært mer "proffe". (Buskerud)
14. Kurset kunne begynt litt senere på kvelden. (Buskerud)
15. Flere undervisningstimer ønskelig. Mer om praktiske fakta ved ulykker. Mer oppdatert videomateriale. (Buskerud)
16. Stoffet burde vært mer tilpasset alder og bakgrunn hos deltakerne. (Buskerud)
17. Skille mellom eldre og yngre. (Buskerud)
18. Mengden av undervisningen innen de forskjellige temaene bør vurderes med tanke på justering. (Buskerud)
19. Trekk inn mer fagfolk til foredrag. (Rogaland)
20. Deltakerne burde samles igjen etter f.eks. et halvt år for å utveksle erfaringer. (Rogaland)
21. Psykiske problemer må komme mer fram. (Rogaland)
22. Mer diskusjon om forholdet mellom alkohol og bilkjøring, mindre om rusmidler og rusproblemer! (Rogaland)
23. Mindre statistikk og mer tips og ideer til hvordan kontrollere alkoholbruk! Det bør gis økonomisk støtte til transport til og fra kurssted. (Rogaland)
24. Må gjøre mer for å få folk til å ta konsekvensen av rusmisbruk. Trekk inn fagfolk som forstår seg på rusproblematikk. (Rogaland)
25. Kunne vært oftere, slik at det ikke trakk så veldig langt ut i tid. (Rogaland)
26. Kutt ut Rogaland A-senter! (Rogaland)
27. Tiden kunne vært kortet ned. (Rogaland)
28. Videopptak fra virkelige situasjoner. (Rogaland).
29. Flere foredrag av leger og tidligere rusmisbrukere. Ta stikkprøvekontroll av deltakerne uten forvarsel. (Buskerud)
30. Det kunne vært gitt økonomisk støtte til kjøring til kurset og for tapt arbeidsfortjeneste. (Buskerud)
31. Mer tid ved hver samling. Gå mer inn på hver enkeltes "historie" vedrørende alkoholproblem. (Sør-Trøndelag)

32. Burde fått dekket litt av reiseutgifter. (Sør-Trøndelag)

4.2 Om behandlingsdelen

Som tidligere omtalt, har behandlingsdelen i programmet et svært begrenset omfang for mange, ofte ikke mer enn en enkeltstående utredningssamtale hos en behandler. Eventuell behandling utover dette, er dessuten frivillig. Som vi har sett, er behandlingsmotivasjonen i forhold til alkoholproblemer generelt også lav hos deltakerne fordi flertallet åpenbart ikke mener at de har et behandlingstrengende alkoholproblem. De fleste av respondentene hadde heller ikke gjennomført noen behandling på det tidspunkt de besvarte spørreskjemaet, slik at antallet deltakere som kunne uttale seg, utgjør 53 respondenter. Av disse var det imidlertid bare 35 som besvarte spørsmålet om alkoholbehandlingen hadde hatt noen betydning for endring av alkoholvaner.²¹ 26 deltakere svarte "ja" på dette spørsmålet, og 18 av dem mente også at behandlingen hadde bidratt til endret syn på promillekjøring.

Begrunnelser for hvorfor og hvordan, er det få av, men her er i hvert fall noen kommentarer til behandlingsdelen:

1. Fikk egen behandling, som jeg opplevde som den beste jeg noen gang har fått. (Sør-Trøndelag)
2. Jeg fikk nødvendig medisinsk behandling. (Nordland)
3. Flere gode samtaler ved sosialmedisinsk klinikk. (Nordland)
4. Fikk øynene opp for at jeg hadde et større alkoholproblem enn jeg trodde (Østfold)
5. Gjennom samtaler om mine alkoholproblemer fikk jeg et nytt syn på kjøring i påvirket tilstand. (Rogaland).
6. Fikk kontakt med annet hjelpeapparat, som jeg nå benytter.²² (Sør-Trøndelag)

4.3 Alkoholforbruk før og etter kurs og behandling

Det selvrapporterte alkoholforbruket for deltakerne, viser en klar nedgang sammenlignet med gjennomsnittsførbruket per uke i tida før programmet. 37 respondenter oppga at de etter fullført kurs fremdeles var avholdende. 10 av disse 37 drakk enten daglig eller fire til fem ganger i uka i tida før dommen. Totalt 58 % av respondentene oppga at de drakk minst to til tre ganger per uke eller oftere i tida før programmet. Etter kurset oppgir bare 12 personer at de drikker oftere enn én gang i uka i gjennomsnitt, jfr. tabell 4.3.1. Dersom disse opplysningene er riktige, tyder dette på en relativt radikal forbruksreduksjon blant deltakerne.

²¹ Jeg stusset over hvorfor såvidt mange som 18 (34 %) av 53 ikke besvarte dette spørsmålet. Jeg har ikke noen sikker formening om hvorfor, bortsett fra at en del av dem åpenbart ikke har ønsket å besvare dette spørsmålet. En forklaring kan være at behandlingen har vært så begrenset at de ikke har følt det riktig å besvare spørsmålet.

²² Respondenten fullførte ikke programmet p.g.a. alkoholproblemer.

Tabell 4.3.1	Forbrukshyppighet av alkohol etter kurs (N = 117)					
<i>Gj.snitt alkoholinntak pr uke før program</i> ↓	<i>4-5 ganger/ uke</i>	<i>2-3 ganger/ uke</i>	<i>1 gang/ uke</i>	<i>Sjeldnere enn 1/ uke</i>	<i>Avholdende</i>	<i>Sum</i>
Daglig/nesten		1			5	6
4-5 ganger/uke	1	4	1	5	5	16
2-3 ganger/uke		6	10	13	17	46
1 gang/uke			9	17	3	29
Sjeldnere enn 1/uke				13	7	20
Sum	1	11	20	48	37	117

Deltakerne i Sør-Trøndelag er imidlertid pålagt avhold i undervisningsperioden, og disse respondentene er antakelig mindre tilbøyelige til å oppgi noe annet dersom de fortsatt drikker. Hvis vi ser på forbruksmønsteret etter undervisningen for de som også har fullført eventuell behandlingsdel, ser vi at åtte deltakere som ikke har fått behandling, krysser av for "pålagt" eller "pålagt og valgt" avhold, alle hjemmehørende i Sør-Trøndelag.²³ Videre finner vi fire avholdende i sistnevnte gruppe blant dem som har fullført behandlingsdelen, jfr. tabell 4.3.2. Halvparten, 61 respondenter, oppgir at de drikker mindre enn før, og 30 oppgir at de er frivillig avholdende. Det betyr at til sammen 75 % av deltakerne så langt oppgir å ha redusert forbruket eller sluttet å drikke. Tabell 4.3.2 viser at det oppgitte forbruket er mindre både blant dem som ikke har fått noen behandling og blant dem som har det. Det ser imidlertid ut til at forbruksreduksjonen relativt sett er størst blant dem som ikke har fått noen behandling. Ser vi bort ifra dem med pålagt avhold, finner vi at 10 (20 %) av de som har fått behandling oppgir uendret forbruk, mens den tilsvarende andelen er cirka 11 % blant de som bare har fullført kursdelen. En mulig forklaring på denne observasjonen kan være at innslaget av personer med større alkoholproblemer er større blant de som har fått behandling, samtidig som det antakelig er lettere å oppnå reduksjon i alkoholforbruk gjennom undervisning overfor dem som ikke har de største alkoholproblemene. En del undersøkelser viser at rene kurs- og undervisningsprogram fortrinnsvis har effekt overfor førere som ikke har større problemer med alkohol (Vaas 1989).

²³ Forskjellen mellom "pålagt" og "pålagt og valgt" er antakelig mest en følelsessak. Sistnevnte signaliserer imidlertid frivilligheten bak pålegget, det vil si at deltakeren selv også har ønsket å være avholdende.

Tabell 4.3.2	Alkoholforbruk etter undervisning, med eller uten fullført behandlingsdel			
	<i>Fullført kurs, ikke behandling</i>	<i>Fullført kurs og behandling</i>	<i>Ubesvart</i>	<i>Sum</i>
Uendret forbruk	6	10		16
Drikker mindre	31	27	3	61
Frivillig avholdende	16	12	2	30
Pålagt avhold	4			4
Pålagt & valgt avhold	4	4		8
Ubesvart	1			1
Sum	62	53	5	120

Det er kanskje spesielt interessant å se på det oppgitte alkoholforbruket for de som hadde avsluttet hele programmet, og som også oppga at de hadde et betydelig alkoholproblem da de fikk dom på promilleprogram, totalt 10 personer. Sju av disse 10 oppgir at de er avholdende, og ni av dem mener heller ikke at de har noe behandlingsbehov i dag. For øvrig var det bare 14 av totalt 119 som svarte, som mente at de hadde et behandlingsbehov da de besvarte skjemaet, og 12 av disse sto fortsatt under tilsyn.

4.3 Litt om tilsynet og frimsorgens rolle i programmet

Frimsorgen får god vurdering av deltakerne for sin rolle i programmet. Det gjelder både veiledning, støtte og kontroll. 106 av 116 som svarte mente av veiledningen hadde vært god. 102 av 115 mente det samme om støtten de hadde fått, og 97 av 111 som svarte mente at kontrollen hadde vært god. Når 67 av 117 (57 %) sier at en viktig gevinst for dem har vært opplevelsen av at noen har tatt deres problemer på alvor, så tenker mange av dem særlig på kontakten med frimsorgen og den støtten de opplevde gjennom den. Blant de fem personlige intervjuene i kapittel fire, finner vi også et par klare uttalelser om at nettopp kontakten med frimsorgen har betydd mye for dem i en vanskelig tid.²⁴ Men vi finner også personer som etterlyser mer støtte, både personlig såvel som praktisk.²⁵ "Ikke bra med bytte av kurator," sier en deltaker fra Østfold, og fortsetter: "Mer sosial støtte!"

Samtidig er det også en del som mener at de ikke fikk så mye ut av de individuelle tilsynssamtalene. De som i mindre grad har hatt behov for individuell oppfølging, og som derfor eller av andre grunner ikke har vært særlig åpne for å motta støtte eller hjelp, oppgir naturlig nok også mindre utbytte av de individuelle samtalene med

²⁴ Jfr 3.1 og 3.2, avsnittene "Om tilsynet og andre deler av programmet".

²⁵ Se for eksempel uttalelse i 3.5, "om tilsynet og andre deler av programmet".

frimsorgen. Selv om sosial, emosjonell og eventuell praktisk støtte fra tilsynsfører ikke er uvesentlig, er det likevel naturlig at tilsynssamtalene i et promilleprogram på en eller annen måte griper fatt i promillekjøringen som problem. Mine informasjoner om innholdet i de personlige tilsynssamtalene er begrenset, men sentrale retningslinjer når det gjelder tilsynssamtalene gir i liten grad konkrete føringer med hensyn til hvordan de individuelle samtalene skal forholde seg til selve promillekjøringen som et problem for den enkelte, og på hvilken måte tilsynssamtalene skal forsøke å bidra i forhold til dette problemet. Flere deltakere etterlyser også nettopp mer individuell fokusering på årsaken til promillekjøringen, og hva som kan gjøres for motvirke ny promillekjøring. Som vi tidligere har sett, er deltakerne ganske forskjellige, ikke minst også når det gjelder forhold som utløste den siste promillekjøringen, jfr. 2.3.3. Uansett generell forståelse av årsaker til promillekjøring, bør et program som tar sikte på å endre atferd ta strategisk utgangspunkt i de utløsende årsakene til den uønskede handlingen.²⁶ Mer individuell fokusering kan selvsagt også skje i gruppeundervisningen, og noen deltakere foreslår også dette, men antakelig er det mye å vinne dersom man i større grad og på en mer systematisk måte kunne utnytte de individuelle tilsynssamtalene til fokusering på hva som utløste promillekjøringen og hva som kan gjøres for å unngå dette i framtida. Ulikhetene i de individuelle årsakene er sikkert lettere å håndtere i individuelle samtaler enn i grupper, og mange vil være mindre åpne i en gruppe.²⁷ Nedenfor er gjengitt noen uttalelser fra deltakere som etterlyser en mer målrettet, individuell fokusering i programmet:

1. Mer diskusjon og samtaler om holdninger og konsekvenser og hvorfor vi handler som vi gjør (Buskerud)
2. Fokuser mer på hvordan unngå ny promillekjøring! (Rogaland)
3. Mer fokus på hvorfor noen drikker og kjører. Mer individuell fokusering. (Buskerud)
4. Noe mer individuell undervisning kunne vært bra. Psykiske problemer må behandlingsapparatet ta seg av. (Sør-Trøndelag)

4.4 Andre gevinster av programmet

"Du lærer mer av et promilleprogram enn å sone", sier en deltaker fra Rogaland. Det er liten tvil om at dette er riktig dersom alternativet er soning i en ordinær, åpen korttidsanstalt uten annet tilbud enn pallesnekring eller tilsvarende sysselsetting. Isolert sett vil denne gevinsten være der selv om promilleprogram ikke skulle vise seg å føre til redusert promillekjøring.

4.4.1 Positive sidegevinster av programmet

Deltakernes opplevelse av verdien av å bli kjent med andre i samme situasjon, er allerede nevnt (se 4.1.1). Det samme gjelder opplevelsen av at noen har tatt problemene deres på alvor (se 4.3). Deltakerne oppgir imidlertid

²⁶ Å fokusere på utløsende årsaker til uønskede handlinger, betyr selvsagt ikke at det ikke kan finnes andre og mer grunnleggende motiver eller problemer bak handlingen, men det er viktig å se på de utløsende årsakene for å kunne starte en relevant samtale om mulige problemer og tiltak på bakgrunn av disse. Dersom et program i for stor grad baserer tiltakene på en generell forståelse av problemets årsaker, risikerer man at tiltakene bommer på deltakerens situasjon og problemer.

²⁷ Se for eksempel 3.2, avsnittet "om tilsynet og andre deler av programmet".

også andre positive erfaringer med programmet. På bakgrunn av deltakernes egenvurdering av sine alkoholproblemer, er det antakelig mindre overraskende at det er relativt få som oppgir at programmet har fått dem til å innse at de har et alkoholproblem. Nesten en tredjedel, 38 av 118 som svarte, mener dette, jfr tabell 4.4.1. 14 av disse 38 mente imidlertid også at de hadde et betydelig alkoholproblem da de fikk dom på promilleprogram.

Tabell 4.4.1	Hjelp til å innse alkoholproblem		
<i>Fylke</i>	<i>Ja</i>	<i>Nei</i>	<i>Sum</i>
Nordland	3	19	22
Sør-Trøndelag	8	8	16
Rogaland	10	34	44
Buskerud	9	13	22
Østfold	8	6	14
Sum	38	80	118

Derimot er det langt flere som gir uttrykk for at programmet generelt har medført økt innsikt i egne problemer. 73 (62 %) av 117 som svarte, hevder det, jfr tabell 4.4.2. Ettersom det neppe kan være alkoholproblemer flertallet mener, må responsen i hovedsak gjelde andre problemer som deltakerne sliter med, hvor holdningsproblemer til promillekjøring selvsagt kan være ett av dem.

Tabell 4.4.2	Opplever økt selvinnsikt i egne problemer		
<i>Fylke</i>	<i>Ja</i>	<i>Nei</i>	<i>Sum</i>
Nordland	12	10	22
Sør-Trøndelag	13	3	16
Rogaland	28	16	44
Buskerud	11	10	21
Østfold	9	5	14
Sum	73	44	117

For øvrig er det mange som er stolt eller fornøyd over å kunne fullføre programmet. Cirka halvparten (61 av 118) hevder det, jfr. tabell 4.4.3.

Tabell 4.4.3	Fornøyd/stolt over å fullføre programmet		
<i>Fylke</i>	<i>Ja</i>	<i>Nei</i>	<i>Sum</i>
Nordland	9	13	22
Sør-Trøndelag	9	7	16
Rogaland	20	24	44
Buskerud	17	5	22
Østfold	6	8	14
Sum	61	57	118

Derimot er det langt færre som hevder at anerkjennelse fra familie og kolleger har vært en positiv erfaring fra å delta i programmet, cirka en av fire, jfr. tabell 4.4.4. Funnet har litt sammenheng med at noen tross alt har oppgitt at det å kunne bevare anonymiteten, var et viktig motiv for å delta i programmet.

Tabell 4.4.4	Anerkjennelse fra familie/kolleger		
<i>Fylke</i>	<i>Ja</i>	<i>Nei</i>	<i>Sum</i>
Nordland	8	14	22
Sør-Trøndelag	4	12	16
Rogaland	6	38	44
Buskerud	7	14	21
Østfold	5	9	14
Sum	30	87	117

Personer som ønsker å bevare sin anonymitet, vil neppe fortelle kolleger om sin deltakelse i programmet. Dermed vil de heller ikke kunne oppnå anerkjennelse fra disse fordi de deltar i programmet. Andelen som hevdet at anonymitet var et viktig motiv for å delta, var imidlertid ikke mer enn 14 %, jfr. 2.5.4.

4.4.2 Noen personlige erfaringer

Ettersom deltakerne i promilleprogram er forskjellige, er det naturlig at de også gjør noen personlige erfaringer, som kanskje i mindre grad passer på andre. Her følger noen individuelle uttalelser med et såpass personlig innhold, at jeg velger å la dem tale for seg selv:

1. Jeg kan bedre si nei til oppgaver og krav fra andre. Min livskvalitet er betydelig endret til det bedre. Jeg kan ikke foreslå noe bedre. (Nordland)
2. At det har virket motiverende er hevet over enhver tvil. (Nordland)
3. Jeg er meget stolt over dette programmet. Det har gitt meg den hjelp som jeg trengte. (Buskerud)
4. Programmet er veldig tøft å gjennomgå da det setter følelser og tanker i sving. Men det hjelper derimot mye mer enn fengselsstraff. Å ha en saksbehandler eller andre i gruppa å snakke med, hjelper enormt. (Buskerud)
5. Har aldri hatt det så bra med meg selv og familien. (Sør-Trøndelag)
6. Ga meg inspirasjon til å arbeide mot mine mål. (Nordland)
7. Det har fått meg til å tenke mer over ting på en annen måte enn før. (Østfold)
8. Fikk et bedre forhold til politiet (!). (Sør-Trøndelag)
9. Jeg møtte vennlighet og forståelse. Fikk snakket om problemene.²⁸ (Sør-Trøndelag)
10. Fint å bli møtt med respekt, ikke moraliserende (holdning). De som hadde ansvar for gjennomføringen viste oss at også promilledømte har "behov for integritet". Med den respekten de ansvarlige viste meg som menneske (ikke dømmende), vil jeg personlig føle det som et tillitsbrudd å kjøre bil i alkoholpåvirket tilstand. (Nordland)

4.5 Betydningen av utenforliggende variabler

Selv om deltakerne forteller at programmet har medført endret alkoholforbruk, endret holdning til promillekjøring og flere andre positive erfaringer, kan det likevel ikke utelukkes at andre variabler, som ikke er del av programmet, også har hatt betydning for endret holdning eller forbedring, eventuell forverring i livssituasjonen. En gjenganger i undersøkelser om promilledømte er tilbakemeldingen om at inndragning av førerkortet er det som svir mest i straffen (se for eksempel Glad & Ruud 1990). Av 115 som svarte på spørsmålet om de hadde endret holdning til promillekjøring av andre grunner enn programmet, sa 65 % (78) at inndragningen av førerkortet hadde hatt stor betydning. Boten får vesentlig lavere vurdering. Hele 37 % (44) tillegger den ingen betydning, og bare 23 % (27) mener at den har hatt stor betydning. Om responsen har sammenheng med bøtenivået, vites ikke. 30 % (36) mener også at problemer med å utføre arbeid har hatt stor betydning for holdningsendring til promillekjøring. Derimot er det vesentlig færre som tilskriver negative reaksjoner fra familie noen særlig betydning. Bare 19 personer mente at dette hadde hatt stor betydning. Ettersom nesten halvparten av respondentene lever i etablerte forhold (jfr. 2.2.), tyder dette på at betydningen av sosialt press fra familie er liten. I de fleste familier og samboerforhold vil informasjon om promillekjøring antakelig være kjent for partene. Sosialt press fra venner får enda lavere vurdering. Bare 10 personer tillegger dette stor betydning.

Av negative sanksjoner ser det altså ut til at inndragning av førerkortet er den viktigste påvirkningsfaktoren. Selv om det ikke er mulig å vekte betydningen av påvirkninger i og utenfor programmet, må vi konkludere med at deltakerne mener at endringen i holdning til promillekjøring skyldes en kombinasjon av programmet og

²⁸ Respondenten fullførte ikke programmet pga. alkoholproblemer.

ubehageligheter de har opplevd ved å bli tatt for promillekjøring, fortrinnsvis inndragningen av førerkortet. Danielsen og Hammerlin hadde samme konklusjon i sin rapport om promillekursene ved Hof arbeidskoloni (Danielsen & Hammerlin 1995).

4.6 Egenvurdert sannsynlighet for ny promillekjøring

Avslutningsvis ble deltakerne spurt om hvordan de vurderte sannsynligheten for at de kom til å kjøre med ny promille. Svarfordelingen følger av tabell 4.6. Ingen krysset av for alternativene "ganske sannsynlig" eller "meget sannsynlig". Vel halvparten, 54 % svarte "absolutt ikke". Resten mente at det var "lite sannsynlig".

Tabell 4.6	Egenvurdert sannsynlighet for ny 0/00 kjøring		
	<i>Absolutt ikke</i>	<i>Lite sannsynlig</i>	<i>Sum</i>
Nordland	16	6	22
Sør-Trøndelag	12	4	16
Rogaland	21	22	43
Buskerud	7	15	22
Østfold	7	7	14
Sum	63	54	117
%	54	46	100

Evaluering av andre, mindre intensive programmer for promilledømte kan vise til høyere svarandeler som uttrykker seg kategorisk ("absolutt ikke") enn her, for eksempel Danielsen & Hammerlin, som på samme spørsmål fikk en svarandel på hele 70 % i denne gruppa. Forskjellen kan meget vel skyldes at deltakerne i promilleprogram generelt er eldre, mer livserfarne og dermed også mer nøkterne i sin vurdering, og/eller at kunnskapene om problemene med å unngå ny promillekjøring rett og slett er større.²⁹ Vurdert på denne måten, er den lavere andelen som svarer kategorisk faktisk et positivt resultat.

²⁹ Gjennomsnittsalderen til respondentene i undersøkelsen til Danielsen & Hammerlin, var cirka 10 år mindre, og kurset var dessuten for førstegangsdømte.

4.7 Ny promillekjøring etter avsluttet program?

Ettersom respondentene i denne undersøkelsen har vært anonyme, er det ikke mulig å koble eventuelle resultater fra en måling av ny promillekjøring til resultatene i denne undersøkelsen. En måling bør også ta for seg de som har avsluttet hele programmet, og det bør gå en viss tid etter fullført program før tilbakefallsmålinger gjennomføres, både for å få tilstrekkelig antall kandidater i målingen og for å få et sikrere resultat med hensyn til tendenser. Ettersom det ikke er mulig å lage eksperimentelle undersøkelser ved målinger som gjennomføres i ettertid, er alternativet å sammenligne med en kontrollgruppe. Men det er vanskelig å fjerne usikkerhet knyttet til målinger med en tilpasset kontrollgruppe, hvor man forsøker å gjøre kontrollgruppen så lik testgruppen som mulig (TemaNord 1996). Selv om man tar hensyn til kjente risikofaktorer,³⁰ kan man ikke garantere at andre, ukjente faktorer ikke har betydning for resultatet. Den største usikkerheten knyttet til en kontrollgruppe til deltakere i promilleprogram, vil antakelig være graden av alkoholproblemer og motivasjonen til kontrollgruppen i forhold til deltakerne i promilleprogram. Ettersom alternativet for deltakerne i et promilleprogram ville vært ubetinget fengsel, er det naturlig å danne en kontrollgruppe av ubetinget dømte for promille. Dersom man danner en kontrollgruppe av promillekjørere dømt til ubetinget fengsel, er det likevel en viss fare for at disse vil ha større alkoholproblemer og andre problemer enn deltakerne i promilleprogram. For store alkoholproblemer utelukker deltakelse i promilleprogram, men det utelukker ikke fengselsstraff. Promillekjørere er neppe generelt sammenlignbare med andre straffede, men individstudier av straffede over tid tyder på at motivasjon har meget stor betydning når det gjelder å unngå tilbakefall (Hammerlin & Kristoffersen 1998). Vi vet at en viss grad av motivasjon er et krav for å delta i promilleprogram, og vi vet noe om den selvrapporterte motivasjonen til deltakerne i promilleprogram (jfr. 2.5.4), men vi vet lite om slik motivasjon hos en eventuell kontrollgruppe, med mindre man forsøker å innhente slik informasjon. En undersøkelse av 151 promilledømte ved Ilseng arbeidskoloni viste riktignok at 72 % på frivillig basis kunne tenke seg kurs for å hindre senere promillekjøring (Glad & Ruud 1990). Det er derfor muligens forsvarlig å danne en kontrollgruppe av ubetinget fengselsdømte uten å kjenne motivasjonen deres.

En måling med en deltakergruppe som har fullført programmet og en tilpasset kontrollgruppe kan gjøres på et litt senere tidspunkt når antallet deltakere som har avsluttet programmet, har blitt litt flere. Det bør helst ha gått minst to år siden avsluttet program. Hittil er det meget få personer som har avsluttet programmet for mer enn to år siden.

Mange av dem som blir tatt for å kjøre med ny promille, gjør dette i løpet av ett år. Ved å se på antall tilfeller av ny promillekjøring blant dem som har fullført programmet for mer enn ett år siden, vil man i hvert fall få en indikasjon på omfanget av ny promillekjøring

³⁰ Blant disse kan nevnes kjønn, alder, tidligere promilledømme, bostedsområde (= ulik oppdagelsesrisiko), alkoholvaner (alternativt promilleverdi som indikator på problem) og kjørevaner. Det vil imidlertid bli på store vanskeligheter å innhente pålitelige opplysninger om kontrollgruppen når det gjelder de to siste opplysningene, med mindre man nøyer seg med promilleverdien som indikator på alkoholproblem. Opplysninger om kjørevaner før og etter dom er lite omtalt som risikofaktor, til tross for at denne trolig har meget stor betydning. Av praktiske grunner er de fleste tilbakefallsundersøkelser nødt til å se bort ifra denne variabelen.

5. DRØFTING OG NOEN ANBEFALINGER

5.1 Kort drøfting av noen hovedtrekk fra undersøkelsen

Denne undersøkelsen viser at promilleprogram så langt har oppnådd flere gode resultater når det gjelder det man gjerne kaller mellomliggende variabler, det vil si suksess i å påvirke faktorer som man antar har betydning for å oppnå det endelige målet med tiltaket, redusert omfang av promillekjøring og færre promilleulykker.

Resultatene kan kort oppsummeres slik:

- Det egenrapporterte alkoholforbruket tyder på en vesentlig forbruksreduksjon sammenlignet med tida før programmet. 75 % av deltakerne oppga enten redusert forbruk eller avhold etter inntreden i programmet.
- 63 % av deltakerne oppga at de i stor grad har endret holdning til promillekjøring på grunn av undervisningen.
- Selv om behandlingsdelen er beskjeden for mange, er det likevel noen som gir denne god vurdering, og at denne også har hatt stor betydning for en holdningsendring til promillekjøring.
- Det er også mange indikasjoner på at programmet har flere positive sidegevinster, hvorav flere av disse igjen må antas å ha indirekte betydning for realiseringen av målsettingene med programmet.

Ikke desto mindre er det en del som tyder på at flere av deltakerne har en ganske god prognose allerede før inntreden i programmet. Personundersøkelsene viser for eksempel at enkelte tilmed har vært avholdende en tid før undersøkelsen, og andre har åpenbart et mindre alvorlig alkoholproblem, selv om de også gjerne har andre problemer. I følge deltakernes rapportering er innslaget av deltakere med mange tidligere promilledømmer, heller ikke høyt. 42 % oppgir faktisk at de er førstegangsdømte. Andelen ungdom med risikoatferd når det gjelder alkohol og bilkjøring, er også lav. Ut fra et forebyggingsperspektiv er det liten tvil om at de "tyngste" alkoholmisbrukerne og ungdom med risikoatferd er de viktigste målgruppene i et slikt program. De med høyt alkoholforbruk har høyere tilbakefall (Gjerde & Mørland 1988), og halvparten av alle alkoholpåvirkede førere innblandet i veitrafikkulykker med personskade, er under 25 år. (Veitrafikkulykker 1996). Av respondentene i denne spørreundersøkelsen som ikke hadde måttet avbryte programmet, var det bare 12 personer under 25 år (jfr. 2.2.), og tilbakemeldingen når det gjelder holdningsendring som følge av undervisningen var heller ikke så god blant disse som for de som var eldre.³¹ Når vi legger til det faktum at det målbare omfanget av personskader som følge av promillekjøring, tross alt bare er cirka fem prosent av alle veitrafikkulykker med personskade, er det et åpent spørsmål hvilken effekt man kan forvente at programmet i sin nåværende form vil ha på promilleulykkene (Veitrafikkulykker 1996).³²

³¹ Fem av dem, 42 %, mente at undervisningen hadde hatt stor betydning. For de over 25 år, er den tilsvarende andelen 64 %. Tallgrunnlaget i hver gruppe er imidlertid svært ulikt, og resultatet er derfor ikke uten videre helt sammenlignbart.

³² Personskadeomfanget på grunn av promillekjøring er i følge Statistisk sentralbyrå litt usikkert på grunn av vanskeligheter med å koble data fra relevante registre. Det reelle tallet er sannsynligvis høyere, kanskje åtte - ti prosent, som likevel ikke endrer grunnlaget for denne antakelsen.

Samtidig er det også forståelig at programmets krav til deltakernes evne til å fullføre programmet, i noen grad medfører at tyngre alkoholmisbrukere og ungdom blir utelukket fra programmet. Det kan imidlertid være grunn til å stille spørsmål ved om det er for stort fokus på evnen til å gjennomføre reaksjonen uten svikt (jfr. 1.6) eller om toleransen for brudd på vilkårene i noen tilfeller er for lav. "Mer individuelle hensyn til de med stort alkoholproblem, som bør få en ekstra sjanse hvis de sprekker," sier en deltaker fra Sør-Trøndelag.

Om deltakere med lav risikoprofil er få eller mange, er det uansett et kjent problem at programmer med slike deltakere vil trekke med seg en del "falske positive" når resultatene av programmet blir vurdert i ettertid. Det vil si at resultatene ikke behøver å skyldes tiltakene i programmet, men deltakerens generelle forutsetninger for å klare seg. For de fleste vil det likevel antakelig være riktig å si at eventuelle positive resultater skyldes en kombinasjon av individuelle forutsetninger og tiltakene. Det er enkelte klare tilbakemeldinger på at programmet har virket forsterkende på en positiv utvikling, hvor deltakerens valg og programmets ulike former for støtte og oppfølging, har bidratt til å konsolidere deltakerens evne og vilje til en forandring til det bedre, både for seg selv og sine nærmeste.³³ Dette er signaler som antyder at programmet også kan ha en viss forebyggende virkning når det gjelder en del andre problemer enn alkoholmisbruk og promillekjøring.

De fleste vil nok likevel mene at redusert residiv er det viktigste målet på suksess i et program som dette. I delrapport nummer 5 i rapporten "Residiv blant promilledømte" hevdes det blant annet at

Effekten av rehabilitering undersøkes best ved å se på endringen i residivrater som følge av rehabiliteringen. Det sikreste målet på residiv er registrert residiv, dvs. antall/andel førere som på nytt blir dømt for ruspåvirket kjøring. Det anbefales ikke å undersøke effekten ved bare å se på endringer i mellomliggende variabler som f.eks. kunnskap og holdninger fordi sammenhengen mellom mellomliggende variabel og residiv som regel er uklar. Undersøkelse av effekten på mellomliggende variable bør likevel være med i en undersøkelse av effekten for å få bedre kunnskap om virkningsmekanismen for rehabiliteringstiltaket. I forbindelse med utviklingen av rehabiliteringstiltak kan det forsvares å undersøke virkningen bare på mellomliggende variabler. (TemaNord 1996).

Etter min oppfatning, er residiv et langt mer problematisk mål på rehabilitering enn det som hevdes her.³⁴ Tall for nye domfellelser påvirkes dessuten i vesentlig grad av andre forhold enn kriminalitetsfrekvens, som ulik oppdagelsesrisiko, saksbehandlingstempo og måten sakene blir avgjort på. Tilbakefallsmålinger vil imidlertid styrke eventuelle konklusjoner i en evaluering, og bør derfor likevel gjennomføres, jfr. diskusjonen i 4.7.

³³ Jfr for eksempel intervjuene i 3.2 og 3.5.

³⁴ Det vil føre for langt å ta opp denne diskusjon her, men interesserte henvises til upublisert artikkel av Danielsen, Hammerlin, Meek Hansen og Kristoffersen (1998) og Hammerlin & Kristoffersen (1998).

5.2. Noen foreløpige anbefalinger

Flere av deltakernes mer konkrete forslag til forbedringer i programmet, gjelder ofte lokale forhold i programmet, hvis relevans antakelig friomsorgen vurderer bedre enn meg, men som de bør lytte til (jfr. 4.1.2 og 4.1.3) Noen av innvendingene er imidlertid prinsipielt viktigere enn andre. Det gjelder ikke minst innvendinger med direkte relevans til målsettingen i programmet. Jeg minner om synspunktet til informantene, som ble intervjuet i 3.4: Programmet må bli *mer praktisk rettet og fokusere mer på de individuelle årsakene til promillekjøringen og hva som kan gjøres for å forebygge* (min uthevelse). Lignende uttalelser er gjengitt i 4.3. Som undersøkelsen viser, er det store individuelle forskjeller mellom deltakerne, ikke minst også når det gjelder forhold som utløste promillekjøringen. Dersom programmet fortsatt skal ha en relativt åpen deltakersammensetning, er det en stor utfordring for programmet å finne fram til metoder som i større grad kan imøtekomme de individuelle behovene. Dette krever først og fremst en klarere identifisering av de kriminalitetsutløsende faktorene ("kriminogene" behov) slik at individuelle mål, tiltak og fokus på disse kan formuleres, begrunnes, gjennomføres og eventuelt tilpasses gjennom hele programmet. Det er ofte uklart på hvilken måte man forventer at promilleprogrammet skal ha den forventede, individuelle effekten i forhold til det som utløste promillekjøringen (jfr. 1.6), og dermed er det også mye vanskeligere å vurdere eventuelle resultater av det arbeidet som gjøres. Dette forholdet er spesielt viktig i såkalte multimodale programmer, det vil si programmer som bygger på flere typer tiltak, og som forsøker å forene en kombinasjon av kognitiv atferdsmodifisering og sosial/eksistensiell ferdighetstrening. Metaevaluering av programforskning tyder også på at en viktig årsak til at man ofte har problemer med å dokumentere resultater av programmer for domfelte, er at programkomponentene og undervisningsmetoden er for dårlig begrunnet og forankret i en analyse av behovene og den individuelle læringsmåten til klientene (Home Office Research Study 171).

Det ser med andre ord ut til at det er behov for et sterkere fokus på forhold som utløste promillekjøringen i personundersøkelsen. Samtidig kan det være behov for å utvikle noen felles anvisninger til hvilke relevante forhold som bør belyses, hvordan denne informasjonen kan skaffes og hvordan den bør legges fram i personundersøkelsen. Et helt sentralt krav må etter min mening være at alle kjente risikofaktorer i forhold til promillekjøring og relevansen av disse, bør belyses så godt det lar seg gjøre. Deretter må formulering av individuelle mål og tiltak i programmet relateres mer eksplisitt til denne informasjonen, slik at det blir mulig å få en mer adekvat oppfatning om realiteten i tiltakene og hva man eventuelt kunne gjort annerledes når ting går galt.

Parallelt med dette ville det være en stor fordel om man kunne utvikle de individuelle tilsynssamtalene til en arena som i større grad imøtekommer nettopp de individuelle behovene for å finne fram til målrettede, relevante og praktiske løsninger som kan forebygge ny promillekjøring hos den enkelte, jfr 4.3. For å oppnå dette, er det antakelig behov for en viss opplæring og utvikling av håndbøker eller lignende i samtalekunst, metoder og tips som friomsorgen kan benytte i dette arbeidet. Dersom man oppnådde dette, vil det også være mer forsvarlig å opprettholde en mer åpent sammensatt deltakergruppe i gruppeundervisningen, hvor for eksempel undervisning i generelle konsekvenser av alkoholmisbruk eller promillekjøring ikke kan forventes å ha samme effekt overfor deltakere med forskjellige forutsetninger.

Generelt er det slik at mer ensartede målgrupper gir bedre grunnlag for evaluering av tiltak. Dette forholdet er i seg selv et argument for at programmet burde samle seg om en mer ensartet målgruppe, og da uheldigvis muligens på bekostning av noen positive sidegevinster av programmet. Det er grunn til å tro at en del av de positive sidegevinstene langt på vei er en følge av den relativt åpne rekrutteringen med et ønske om å gjøre noe for folk som trenger hjelp eller støtte også på andre områder enn alkoholmisbruk. Samtidig er det viktig for et promilleprogram at det ikke bare fanger opp en snever gruppe av promillekjørere, særlig ikke dersom ordningen gjøres til en landsdekkende straffereaksjon. En mulig vei ut av dette problemet, er å etablere og drive litt ulike programmer for litt forskjellige målgrupper, basert på en klassifisering av de forholdene som i størst grad har hatt betydning for promillekjøringen, jfr. for eksempel kategoriseringen i 2.3.3 om årsaker til promillekjøringen. Dersom undervisningsgruppene var mer homogene, vil det også være lettere å oppnå et samsvar mellom de individuelle tiltakene og gruppeperspektivet i gruppeundervisningen, rett og slett fordi deltakerne har mer til felles.

Litteratur

Changing offenders' attitudes and behaviour: what works? Home Office Research Study 171, 1997.

Christensen, P. & Fosser, S. (1980): *Analyse av 1053 promillekjøringssaker i Norge* Transportøkonomisk institutt.

Danielsen, T. & Hammerlin, Y.: Fylla har skylda. En evaluering av promillekurset ved Hof arbeidskoloni. KRUS. *Dokumentasjon & debatt* 1/95.

Danielsen, Hammerlin, Meek Hansen og Kristoffersen (1998). *Om det problematiske ved å anvende tilbakefall som suksesskriterium for programvirksomhet i kriminalomsorgen*. Internt notat, KRUS.

Gjerde, H. & Mørland, J. (1991): Høy residivisme blant promillekjørere. *Samferdsel* no. 8, s. 30.

Gjerde, H. og Mørland, J. (1988): A two Year Prospective Study of Rearrests for Drunken Driving. *Scandinavian Journal of Social Medicine*, vol. 16, no. 2, s. 111-113.

Glad, A. & Ruud, J. (1990): *De promilledømte*. En undersøkelse av innsatte ved Ilseng arbeidskoloni. Rapport 56. Transportøkonomisk institutt.

Hammerlin, Y. & Kristoffersen, R. (1998): Habilitering som livsmestringsprosess. Startsted Hassel kretsfengsel? KRUS. *Dokumentasjon & debatt* 1/98.

Nordisk Trafiksikkerhets Råd. Rapport 56. Oslo (1991): *Faktorer som påvirker beslutningene om alkoholpåvirket kjøring. En kartlegging og sammenligning mellom de nordiske landene*.

Residiv blant promilledømte. Delrapport 5. *TemaNord* 1996:597.

Riley, David (1991): *Drink driving: The effects of enforcement*. Home Office research study no. 121.

Statistisk sentralbyrå (1997): *Veitrafikkulykker 1996*. NOS C 422.

Skurtveit, S., Christophersen, A.S., Beylich, K.M. & Mørland, J. (1999): Gjentatt kjøring i påvirket tilstand. *Tidsskrift for den Norske lægeforening* nr. 7, 119:959-63.

Vaas, Kirsten (1989): *Rehabilitering av promilleførere – Erfaringer fra USA, Vest-Tyskland og Nederland*. Transportøkonomisk institutt.

Wallin Weihe, Hans-Jørgen (1990): *Påvirkningsprogram for promilledømte. En gjennomgang og evaluering av norske og internasjonale erfaringer*. Hovedfagsoppgave i pedagogikk ved Norsk lærerakademi.